

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ЯРМОЩУК Максим Вадимович

**Організація соціальної роботи з дітьми з особливими
освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього
простору /**
**Organization of social work for children with special needs in an inclu
sive educational environment**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СР-41
М. В. Ярмощук

науковий керівник:
канд. психол. наук, доцент
Г. С. Гірняк

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. Н. Гірняк**
підпис

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	7
1.1. Концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	7
1.2. Типологія психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами та їх характеристика	15
1.3. Основні чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі	21
Висновки до розділу	1 30
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ	31
2.1. Законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.....	30
2.2. Дослідження стану організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі	40
2.3. Моніторинг та оцінка результатів організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі	48
Висновки до розділу	2 56
ВИСНОВКИ.....	58

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, ставиться завдання забезпечити рівні права всіх дітей на освіту, зокрема дітей з особливими потребами. Відповідно до національних та міжнародних стандартів, кожна дитина має право на отримання освіти, що відповідає її потребам та здібностям, а також на підтримку в процесі соціалізації, розвитку соціальних навичок, адаптації в сучасному суспільстві. Тому дослідження проблеми організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору, в умовах сучасних змін у суспільстві, пов'язаних із впровадженням інклюзивної освіти та розширенням можливостей для соціалізації дітей з обмеженими фізичними, розумовими та психологічними можливостями, є актуальним, значущим та необхідним.

Зазначимо, що інклюзивна освіта передбачає забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Зокрема, це стосується дітей з особливими освітніми потребами, які потребують спеціальних умов для навчання та розвитку, що вимагає адаптації навчального процесу, психоемоційної підтримки та тісної взаємодії між педагогами, соціальними працівниками та батьками. При цьому проблема організації соціальної роботи в інклюзивному освітньому просторі полягає не лише в забезпеченні фізичних та матеріальних умов для їх навчання, виховання

і розвитку, але й у створенні системи підтримки, що включає в себе як соціальні, так і психологічні аспекти, необхідні для їх успішної адаптації.

Слід враховувати, що діти з особливими потребами часто стикаються з труднощами в адаптації не тільки до навчального середовища, але й до соціального. Тому соціальні працівники мають вчасно виявляти такі труднощі і надавати необхідну допомогу. Вони повинні працювати з дітьми, батьками, педагогами та іншими фахівцями, щоб знизити рівень стресу, побудувати здорові соціальні зв'язки та допомогти дітям з особливими потребами знайти своє місце в інклюзивному суспільстві. Незважаючи на досягнуті успіхи в інтеграції дітей з ООП в освітні установи, у соціальній роботі з такими дітьми є чимало викликів. Зокрема, це й недостатня підготовленість соціальних працівників до роботи в інклюзивному середовищі, оскільки інклюзія потребує спеціальних знань та навичок, яких не завжди достатньо в рамках традиційної підготовки соціальних працівників. При цьому відсутність ефективних освітніх програм підвищення кваліфікації та недостатній досвід роботи з цією категорією дітей ставлять під сумнів ефективність їхньої соціальної підтримки та інтеграції.

Аналіз наукової літератури (Н. Бастун, В. Бондар, Т. Вісковатова, Т. Власова, О. Гаврилова, Ю. Дем'янов, С. Єфименко, В. Ковальов, Г. Костюк, Б. Круглик, В. Лубовський, І. Марковська, С. Максименко, А. Фурман та ін.) показує, що соціальні працівники повинні не лише надавати допомогу дітям із особливими потребами, а й активно взаємодіяти з родинами, педагогами та іншими спеціалістами, щоб забезпечити всебічну підтримку для кожної дитини. Зокрема, соціальним працівникам необхідно володіти знаннями не тільки щодо специфіки навчальних потреб цих дітей, але й розуміти основи соціальної роботи, а також ефективні методи взаємодії з родинами та педагогами. Це вимагає від соціальних працівників здатності адаптуватися до нових умов, своєчасно реагувати на проблеми та надавати комплексну психосоціальну допомогу дітям з ООП. Враховуючи це, важливим є створення чіткої системи соціального супроводу дітей з ООП, а також вивчення інноваційних методів та підходів, що сприяють їх успішній інтеграції в освітній процес.

Зважаючи на зазначене, необхідним є проведення спеціальних досліджень, що дозволяють оцінити наявний рівень готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору. Розробка ефективних методик, підходів та програм підвищення кваліфікації для соціальних працівників стане важливим кроком для забезпечення успішної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес та їх достатню соціалізацію й адаптацію. Отож актуальність цієї проблеми є підґрунтям для вибору теми кваліфікаційної роботи: **«Організація соціальної роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору»**.

Об’єкт дослідження— теоретичні й практичні аспекти організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: особливості організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору.

Мета дослідження— обґрунтування особливостей організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Завдання дослідження:

1. Визначити концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
2. Охарактеризувати типологію психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами.
3. Виявити основні чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.
4. Обґрунтувати законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі.
5. Дослідити стан організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.
6. Провести оцінку результатів організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Методи дослідження:*теоретичні* – аналіз, синтез, класифікацію та систематизацію наукових джерел, узагальнення та структуризації теоретичного матеріалу, що стосується сутнісного змісту соціальної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, у контексті інклюзивного середовища; *емпіричні* – анкетування соціальних працівників з метою вивчення стану організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі; *математико-статистичні* – для обробки та інтерпретації результатів впровадження програми підвищення рівня готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Теоретичне значення дослідження полягає в комплексному науково-практичному обґрунтуванні проблеми організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі. Зокрема, визначено концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, охарактеризовано типологію психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами, виявлено основні чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі, обґрунтовано законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі, запропоновано дієві методи, засоби та прийоми підвищення ефективності організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Практичне значення результатів. Результати проведеного дослідження мають прикладну цінність, адже розроблено й апробовано дієвий діагностичний інструмент для дослідження стану організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі. Практичне значення має й розроблена та апробована програма підвищення ефективності організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі. Істотне прикладне значення мають і запропоновані методичні рекомендації фахівцям соціальної сфери,

спрямовані на поліпшення якості організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок, із яких основна частина займає 60 сторінок. До списку використаних джерел включено 54 позиції літератури. Кількість додатків – 2.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами

Значущість дослідження концептуальних засад організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами зростає на тлі глобальних змін у сфері освіти та соціального забезпечення. Враховуючи тенденцію до інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір, виникає потреба в розробці ефективних моделей соціальної роботи, що дозволяють забезпечити рівний доступ до освітніх та соціальних послуг, сприяють розвитку інклюзивних підходів та підтримують індивідуальні потреби кожної дитини.

Зазначимо, що соціальна робота з цією категорією дітей є важливою складовою їх соціалізації та адаптації в суспільстві, а також сприяє формуванню у дітей почуття власної гідності, активної громадянської позиції та можливості самореалізації. Оскільки діти з особливими освітніми потребами потребують комплексної підтримки з боку не лише педагогів, а й соціальних працівників, медичних спеціалістів та батьків, дослідження засад організації соціальної роботи в інклюзивному освітньому середовищі набуває

надзвичайної важливості для розробки ефективних стратегій та практичних підходів, які забезпечать всебічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

В. Островська стверджує, що соціальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами є надзвичайно важливою, оскільки вона забезпечує інтеграцію цих дітей у суспільство, створюючи для них рівні можливості для розвитку та реалізації їх потенціалу. Діти з особливими потребами часто стикаються з бар'єрами, як у навчальному процесі, так і в соціалізації, тому підтримка соціальних працівників допомагає їм подолати ці труднощі. Соціальна робота не лише забезпечує доступ до освіти та медичних послуг, а й надає психологічну допомогу, підтримує родини та сприяє формуванню інклюзивного середовища в школах і громадах. Важливість цієї роботи полягає в тому, що вона дозволяє зменшити соціальну ізоляцію, підвищити рівень самооцінки дитини та допомогти стати членом суспільства, що сприяє її гармонійному розвитку [37].

Організація соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами передбачає їх інтеграцію в освітнє середовище, створення інклюзивних умов, у яких кожна дитина, незалежно від фізичних чи психологічних особливостей, має рівні можливості для розвитку, навчання та соціалізації. Під час цієї роботи фахівці враховують індивідуальні потреби дітей, розробляють спеціальні методики та програми, що сприяють успішному навчальному процесу та адаптації в суспільстві. Крім того, організація включає надання психологічної, медичної та соціальної підтримки, що допомагає долати труднощі і сприяє повному включенню в шкільне життя. Зважаючи на специфіку кожної дитини, цей процес потребує гнучкості та адаптивності в роботі педагогів, соціальних працівників і психологів, забезпечуючи таким чином інклюзивність у навчанні.

Концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами охоплюють низку важливих аспектів, спрямованих на забезпечення ефективної підтримки та інтеграції таких дітей в суспільство. При цьому організація соціальної роботи з дітьми з особливими

освітніми потребами базується на принципах інклюзивності, міждисциплінарної взаємодії та індивідуального підходу. Гарантується рівний доступ до освіти, створюються умови для розвитку й уникнення соціальної ізоляції. Соціально-психологічна підтримка сприяє адаптації до освітнього середовища, а соціальний супровід допомагає у вирішенні практичних питань. Індивідуальні плани навчання враховують потреби та можливості кожної дитини. Ефективність забезпечується співпрацею фахівців і родини, що створює цілісну систему підтримки. Важливу роль відіграє підтримка батьків і дотримання прав дитини, що гарантує повноцінну участь таких дітей у суспільному житті.

Так, інклюзивність як забезпечення рівного доступу до освіти, підтримка дітей з особливими потребами в загальноосвітньому середовищі передбачає створення умов для їх інтеграції в суспільство, що дозволяє реалізувати їх потенціал та уникнути соціальної ізоляції. Інклюзивність є основоположним принципом, на якому базується сучасна система освіти, орієнтована на рівність прав і можливостей для всіх дітей. Згідно з Конвенцією ООН про права дитини, кожна дитина має право на освіту, яка відповідає її інтересам, здібностям і потребам. Водночас, інклюзивна освіта передбачає, що діти з особливими освітніми потребами мають право на рівний доступ до освіти в умовах загальноосвітнього середовища. Інклюзивна освіта створює рівні можливості для навчання, розвитку та соціалізації дітей, незалежно від їх фізичних, психічних чи сенсорних особливостей. Такий підхід допомагає не тільки забезпечити права дитини, але й сприяє її всебічному розвитку, сприяючи формуванню у суспільстві толерантного ставлення до людей з обмеженими можливостями. Конвенція про права осіб з інвалідністю наголошує на забезпеченні доступу до інклюзивної освіти та підтримки для осіб з інвалідністю, що безпосередньо стосується дітей з особливими освітніми потребами [54].

Важливими складовими інклюзивного підходу є адаптація навчальних програм і створення спеціальних умов для дітей з особливими потребами. Це може включати використання альтернативних методів навчання, адаптованих

матеріалів, додаткової допомоги від спеціалістів, забезпечення відповідних технологій, таких як комп'ютерні програми для дітей з обмеженими можливостями слуху або зору. Інклюзивний підхід також передбачає наявність підтримки на рівні однолітків, що сприяє зниженню соціальної ізоляції та стереотипів щодо дітей з обмеженими можливостями.

Інклюзивна освіта допомагає розвивати у дітей не тільки академічні знання, а й соціальні навички, такі як співпраця, комунікація, вміння працювати в команді. Крім того, взаємодія з іншими дітьми та залучення до соціальних активностей сприяє формуванню у дітей з особливими потребами здорової самооцінки та мотивації до подолання труднощів. Цей процес сприяє їхній інтеграції в суспільство і зменшує ризики їх соціальної маргіналізації та ізоляції. Інклюзивна освіта також має значний вплив на розвиток емоційної інтелігентності дітей, сприяючи формуванню більш толерантного та прийняттого ставлення до різних груп людей у суспільстві [29].

Соціально-психологічна підтримка є важливою складовою процесу інклюзивної освіти і соціалізації дітей з особливими потребами. Діти, що мають особливі освітні потреби, часто стикаються з емоційними та психологічними труднощами, пов'язаними з їхньою відмінністю від інших дітей. Вони можуть переживати труднощі в адаптації до шкільного середовища, втрачаючи впевненість у собі через фізичні або когнітивні обмеження. Міжнародні нормативні акти, зокрема Конвенція про права осіб з інвалідністю (ст. 8, 24), визнають необхідність забезпечення психологічної підтримки для осіб з обмеженими можливостями, що включає створення безпечного, інклюзивного середовища, в якому всі учні можуть відчувати себе прийнятими та цінними [39].

Психологічна підтримка спрямована на допомогу дітям у подоланні стресу, тривожності та депресії, які можуть виникати через постійну адаптацію до соціальних норм і вимог суспільства. Важливим є розвиток емоційної стійкості у дітей з особливими освітніми потребами, навчання їх ефективним способам управління своїми емоціями та взаємодії з іншими людьми. Соціально-психологічна підтримка також включає допомогу в розвитку

комунікативних навичок, зокрема через соціальні тренінги, групові заняття, які допомагають дітям з особливими потребами краще взаємодіяти з однолітками та педагогами.

Для досягнення належної ефективності, психологічна допомога має бути інтегрована в загальний процес освіти і включати роботу не тільки з дітьми, але й з їхніми родинами. Підтримка батьків у розумінні психологічних особливостей дитини, навчання їх методам підтримки емоційного та психологічного здоров'я дитини є частиною цього процесу. Також важливою є робота з педагогами та іншими фахівцями для формування в них навичок роботи з дітьми, що мають особливі потреби, враховуючи їхні психологічні та емоційні особливості [28].

Соціальний супровід є важливим аспектом підтримки дітей з особливими освітніми потребами на всіх етапах їхнього розвитку, від навчання до інтеграції в доросле життя. Враховуючи складність і багатогранність потреб дітей з особливими освітніми потребами, соціальний супровід має на меті забезпечити комплексну допомогу, що охоплює всі сфери життя дитини: навчання, побут, медичну допомогу, психологічну підтримку, соціалізацію. Принцип соціального супроводу визначений у Конвенції ООН про права дітей, де підкреслюється важливість соціальної підтримки дітей з особливими потребами для забезпечення їхньої рівності в доступі до різних послуг і можливостей [2].

Соціальний працівник, що здійснює супровід, працює не лише з самою дитиною, а й із її родиною, навчальним закладом та іншими інституціями. Завданням соціального працівника є організація допомоги в тих ситуаціях, де дитина або її родина не здатні самотійно вирішити проблеми. Це може бути підтримка в отриманні необхідних медичних послуг, організація допомоги в побутових питаннях, підтримка в соціальній адаптації, взаємодія з іншими організаціями для забезпечення потреб дитини. Завдяки цьому дитина отримує постійну підтримку, яка сприяє її стабільному розвитку [36].

Індивідуальний підхід є ключовим принципом соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Кожна дитина має унікальні потреби та можливості, що визначають її можливості для навчання та розвитку.

Міжнародні документи, зокрема, Конвенція про права осіб з інвалідністю, наголошують на необхідності застосування індивідуальних планів розвитку для кожної дитини з особливими потребами. Індивідуальний підхід полягає не лише в розробці спеціальних освітніх програм, але й у створенні умов, які допомагають дитині розвивати свої здібності, незважаючи на фізичні або когнітивні обмеження.

Індивідуальний план розвитку має враховувати фізичний, психічний, емоційний і соціальний стан дитини. Це включає використання спеціальних методів навчання, корекційних програм, адаптованих матеріалів і технологій. Такий підхід дозволяє максимізувати потенціал кожної дитини, сприяє її успішному включенню в освітній процес та соціальне середовище. Врахування потреб і можливостей кожної дитини також дає змогу визначити, які спеціальні ресурси або технології можуть бути необхідними для її навчання, а також створити сприятливі умови для її розвитку як особистості [24].

Міждисциплінарність є основою для забезпечення комплексної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Це передбачає тісну співпрацю між соціальними працівниками, педагогами, психологами, медичними працівниками та іншими фахівцями, що забезпечують всебічний підхід до розвитку дитини. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю підкреслює важливість створення системи, яка б забезпечувала інтеграцію освітніх, медичних і соціальних послуг для осіб з інвалідністю, що сприяє більш ефективному розвитку дітей з особливими потребами. Міждисциплінарна співпраця дозволяє створити єдину стратегію підтримки дитини, що охоплює всі аспекти її життя: від навчання до соціалізації та розвитку. Спільна робота фахівців різних напрямків дозволяє більш точно оцінити потреби дитини, розробити індивідуальний план підтримки та здійснювати його виконання на всіх етапах розвитку. Така взаємодія також включає постійну комунікацію з батьками, оскільки вони є важливими партнерами у процесі підтримки дитини [40].

Цілісність і комплексність підходу в організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами спрямовані на забезпечення

всебічної допомоги дитині на всіх етапах її розвитку. Це означає, що соціальна робота має охоплювати не лише освітній аспект, а й медичний, психологічний, соціальний. Тільки за умови комплексної підтримки можна забезпечити ефективний розвиток дитини в усіх сферах її життя. Цілісність і комплексність підходу в соціальній роботі з дітьми з особливими потребами означають, що жоден аспект життя дитини не повинен бути ігнорований. Кожен етап розвитку, від дитячого садка до старшої школи, потребує ретельного підходу та узгодження дій різних фахівців. Медичні, психологічні, соціальні та освітні аспекти взаємодіють між собою, створюючи єдину підтримуючу систему для дитини. Це дозволяє забезпечити соціалізацію кожної дитини з особливими потребами [9].

Комплексний підхід до соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами передбачає не лише підтримку в межах навчального процесу, але й надання медичних та психологічних послуг, які можуть включати реабілітацію, фізичну терапію, психотерапію, а також спеціалізовану допомогу в галузі поведінки або розвитку мовлення. Така підтримка забезпечує можливість створення інклюзивного середовища, в якому дитина може розвиватися фізично, емоційно, соціально та інтелектуально. Міжнародні норми, зокрема положення Конвенції про права осіб з інвалідністю, підкреслюють необхідність створення належних умов для участі таких осіб у суспільному житті, що забезпечується через комплексний підхід до їх підтримки. Важливою складовою комплексної соціальної роботи є взаємодія з громадськими організаціями, соціальними службами, закладами охорони здоров'я та іншими установами, що сприяє розширенню можливостей для дітей з особливими потребами [22].

Сім'я є основною опорною точкою для кожної дитини, а тим більше для дітей з особливими освітніми потребами. Підтримка родини є важливим компонентом соціальної роботи, оскільки саме батьки, опікуни та близькі люди можуть надати необхідну емоційну підтримку, а також допомогти у вирішенні практичних завдань, які виникають у процесі виховання та навчання таких дітей. Враховуючи, що в багатьох випадках діти з особливими освітніми

потребами потребують спеціалізованої допомоги, підтримка родини повинна включати не тільки моральну, а й практичну допомогу: від консультацій з фахівцями до організації доступу до спеціалізованих послуг [50].

Згідно з міжнародними документами, зокрема, Конвенцією про права дитини, право дитини на виховання у родинному оточенні є важливим у її розвитку. Діти з особливими потребами не є винятком у цьому контексті, тому важливо забезпечити підтримку не лише самій дитині, а й родині, яка відповідає за її фізичне, психологічне та емоційне благополуччя. Це включає надання сім'ям доступу до інформаційної підтримки, навчання навичкам догляду за дитиною з особливими потребами, а також організацію груп підтримки для батьків, де вони можуть обмінюватися досвідом і отримувати психологічну допомогу.

Підтримка родини включає також доступ до соціальних послуг, таких як фінансова підтримка, надання допомоги в разі необхідності догляду або медичних послуг. Важливою є роль соціальних працівників, які працюють з родинами дітей з особливими освітніми потребами. Вони мають на меті не лише допомогти родинам подолати труднощі у вихованні дитини, а й забезпечити їм доступ до необхідних ресурсів та послуг [8]. Оскільки родина є першочерговим соціальним середовищем для дитини, її підтримка та залучення до процесу навчання і соціалізації є важливим фактором у розвитку і благополуччі дитини.

Захист прав дитини є основною метою сучасної соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Права дитини повинні бути гарантовані не тільки на папері, а й у реальному житті, в тому числі через забезпечення рівного доступу до освіти, медичних послуг, соціальної підтримки, а також забезпечення її участі в житті громади. Конвенція ООН про права дитини і Конвенція про права осіб з інвалідністю підкреслюють важливість гарантування рівних можливостей для дітей з особливими потребами, незалежно від їх фізичного, психічного чи соціального статусу. Заходи, які вживаються в процесі соціальної роботи, повинні ґрунтуватися на принципах прав людини та дитинства [13].

Право на освіту є одним із основних прав дитини, що забезпечує їй можливість розвиватися і досягати свого потенціалу. Для дітей з особливими освітніми потребами це право має бути реалізоване в умовах інклюзивної освіти, де вони можуть отримувати освіту на рівні з іншими дітьми, відповідно до своїх здібностей і потреб. Повага до прав дитини також передбачає інші аспекти, такі як захист від дискримінації, гарантія доступу до спеціалізованих послуг, а також забезпечення безпеки та підтримки для кожної дитини в усіх сферах її життя.

Крім того, важливо забезпечити активну участь дітей з особливими потребами в громадському житті, надавати їм можливість висловлювати свої думки та брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Такі заходи сприяють розвитку громадянської свідомості у дітей та дозволяють їм відчувати свою значущість і роль у суспільстві. Всі ці аспекти допомагають формувати інклюзивне суспільство, де права кожної людини, незалежно від її особливостей, будуть поважатися та захищатися [28].

Отже, концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами спрямовані на створення інклюзивного середовища, яке забезпечує рівні можливості для всіх дітей незалежно від їхніх особливостей. Ключовими принципами є інклюзивність, індивідуальний підхід, міждисциплінарна взаємодія, цілісність підтримки та повага до прав дитини. Соціальні працівники, педагоги, психологи й інші фахівці спільно працюють над тим, щоб подолати бар'єри у навчанні та соціалізації, сприяти адаптації дитини в суспільстві й розвитку її особистісного потенціалу. Важливу роль у цьому процесі відіграє родина, яка потребує підтримки та активного залучення.

1.2. Типологія психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами та їх характеристика

Необхідність дослідження психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами зумовлена важливістю розуміння та врахування специфічних потреб цієї категорії дітей у навчальному та соціальному

середовищі. Психофізичні порушення можуть суттєво впливати на загальний розвиток дитини, її здатність до навчання, соціалізації та інтеграції в суспільство. Адекватне дослідження цих порушень дозволяє не тільки виявити основні труднощі, з якими стикаються діти, але й розробити ефективні методики та стратегії для їх підтримки та реабілітації. Крім того, таке дослідження є основою для створення інклюзивних освітніх умов, що дозволяють кожній дитині з особливими потребами отримати рівні можливості для розвитку та досягнення свого потенціалу, що вкрай важливо для забезпечення рівності та прав людини.

В українському законодавстві термін «діти з особливими потребами» стосується осіб, які мають порушення психофізичного розвитку, що обмежує їхні можливості в різних сферах життєдіяльності, зокрема в навчанні, комунікації та соціалізації. Це визначення враховує не тільки фізичні чи інтелектуальні порушення, але й вплив цих порушень на здатність дитини виконувати повсякденні завдання. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» конкретизує специфічні потреби, що виникають через інвалідність, і передбачає відповідні заходи соціальної підтримки для осіб з обмеженими можливостями [34]. Наприклад, у спільному Наказі Міністерства охорони здоров'я, Міністерства фінансів та Міністерства соціальної політики України №454/471/516 від 08.11.2001 р. зазначені медичні показання для надання соціальної допомоги дітям-інвалідам до 16 років. Це нормативне підґрунтя визначає права дітей з особливими потребами на медичну та соціальну допомогу, зокрема для дітей з інвалідністю, що дозволяє покращити їхню якість життя та створити умови для адаптації до соціального середовища [34]. Міжнародні документи розширюють це поняття, охоплюючи не тільки дітей з інвалідністю, але й осіб із незначними порушеннями здоров'я, соціальними проблемами або обдарованих дітей. Таким чином, міжнародні стандарти визначають більш широкий підхід до підтримки дітей з особливими потребами, враховуючи різноманітність їхніх потреб і проблем.

Існує кілька підходів до класифікації дітей з особливими освітніми потребами (ООП), які залежно від типу порушення визначають методи роботи з

дитиною та організацію навчального процесу. Одним із найбільш поширених підходів є класифікація за видом порушення. Цей підхід передбачає виділення кількох основних категорій порушень, кожна з яких потребує специфічних педагогічних і медичних методів. Згідно з цією класифікацією, виділяють порушення зору, такі як сліпота та слабозорість, які обмежують здатність дітей до орієнтації в просторі та отримання інформації через зорові канали. Це вимагає застосування спеціальних методик навчання, таких як використання тактильних матеріалів, використання шрифтуБрайля та адаптованих технологій для забезпечення доступу до освіти. Порушення слуху, включаючи глухоту і слабочуючість, також мають значний вплив на розвиток дитини, адже вони ускладнюють спілкування та сприймання мовної інформації. Для таких дітей зазвичай застосовуються методи навчання, спрямовані на розвиток жестової мови, слухового сприймання, а також вивчення технік читання з губ [51].

Іншим видом порушень є серйозні мовленнєві розлади, які включають затримку мовного розвитку, дизартрію, заїкання, афазію та інші порушення, що ускладнюють вербальну комунікацію. Такі порушення потребують спеціальних методик корекції мови, логопедичної допомоги та індивідуальних занять для поліпшення мовних навичок. Затримка психічного розвитку (ЗПР) є ще одним важливим аспектом класифікації, при якому діти мають інтелектуальні порушення, але їхні можливості до розвитку в певних сферах (мова, моторика, сприймання) можуть бути обмежені. Для таких дітей необхідні індивідуальні програми розвитку, що включають як спеціальні навчальні матеріали, так і постійну психологічну підтримку [39].

Крім того, існує класифікація, що розділяє дітей за типом порушення на такі категорії, як порушення сенсорних функцій (зір, слух), інтелектуальні порушення, порушення мовлення, порушення опорно-рухового апарату, комбіновані порушення та дисгармонійний розвиток. Порушення сенсорних функцій, наприклад, втрата зору або слуху, потребують не лише спеціалізованих навчальних програм, а й пристосованих до індивідуальних потреб навчальних засобів. Діти з інтелектуальними порушеннями можуть потребувати додаткового часу для освоєння навчальних матеріалів та

особливих методик, орієнтованих на поступовий розвиток пізнавальних здібностей [18].

Порушення опорно-рухового апарату, такі як дитячий церебральний параліч або інші фізичні обмеження, зазвичай передбачають використання спеціальних технологій, фізичної терапії та адаптованих форм навчання для розвитку моторних навичок. Комбіновані порушення включають ситуації, коли дитина має декілька одночасних порушень, таких як сліпоглухота або інтелектуальні порушення в поєднанні з порушеннями рухових функцій. Для них розробляються спеціалізовані інтердисциплінарні програми, що включають медичну, педагогічну, психологічну та соціальну підтримку. Дисгармонійний розвиток характеризується тим, що дитина може розвиватися нормально в одних сферах (наприклад, у розвитку мовлення або моторики), але мати затримки або відхилення в інших (наприклад, в емоційній чи соціальній сферах) [20].

Міністерство освіти і науки України пропонує структуру класифікації дітей з ООП, в якій виділяються такі основні категорії, як порушення опорно-рухового апарату, розумового розвитку, слуху, мовлення, зору, комбіновані порушення та емоційно-вольові порушення (наприклад, аутизм) [39]. Порушення опорно-рухового апарату включають різні фізичні обмеження, пов'язані з руховою активністю, які можуть потребувати спеціальних реабілітаційних заходів. Порушення розумового розвитку зазвичай означають інтелектуальні дефіцити, які обмежують здатність дитини до навчання та адаптації в суспільстві, що потребує спеціальних педагогічних підходів.

Порушення слуху та зору мають специфічні особливості в залежності від ступеня втрати функцій, і відповідно до цього розробляються індивідуальні освітні плани. Комбіновані порушення, які можуть включати поєднання кількох проблем (наприклад, порушення зору та слуху або слуху та мовлення), потребують комплексних підходів у навчанні. Окремо виділяються емоційно-вольові порушення, до яких відносяться такі стани, як аутизм, депресивні розлади, тривожні стани та інші порушення емоційної сфери, що вимагають

застосування специфічних методик для поліпшення соціальної адаптації дитини.

Перелічені класифікації допомагають організувати підтримку дітей з ООП відповідно до їхніх індивідуальних потреб і забезпечити ефективне навчання, що відповідає їхнім можливостям та потребам розвитку. Кожна з цих категорій вимагає відповідних педагогічних, психологічних та медичних підходів, щоб забезпечити дітям максимально комфортні умови для навчання та соціалізації.

Також існує декілька класифікацій дітей з особливими освітніми потребами, які базуються на різних підходах, таких як психічний розвиток, педагогічна характеристика, клінічні ознаки, етіологія та патогенез. Однією з найпоширеніших є етіологічна класифікація, що базується на причинах, які призводять до розвитку порушень у дітей. Згідно з цією класифікацією, виділяють чотири основні типи порушень: соматогенний, конституційний, церебрально-органічний і психогенний. Кожен з цих типів характеризується специфічними дефіцитами, які відображають поєднання емоційно-вольових і когнітивних порушень у розвитку особистості. У дітей з соматогенними порушеннями основною причиною є хронічні соматичні захворювання, що впливають на загальний розвиток дитини, а також на її психічні функції. Такі порушення можуть проявлятися у вигляді ослаблення інтелектуальних та фізичних здібностей, а також у психоемоційному стані дитини, яка може бути схильною до пасивності. Діти з соматогенними порушеннями часто стикаються з важкими фізичними і психічними проблемами, які можуть обмежувати їхню соціалізацію і навчання. Водночас у таких дітей може спостерігатися значна емоційна незрілість, а також зниження інтелектуальних можливостей через відставання в розвитку мозкових функцій [35].

Діти з конституційними порушеннями часто мають менший зріст і масу тіла, а також слабкішу моторну активність. Їхній психоемоційний стан інколи нагадує інфантильність, що характеризується недостатньо розвиненою здатністю до самостійного виконання завдань та формування соціальних зв'язків. Такі діти демонструють велику енергійність під час гри, але можуть

швидко втомлюватися при інтелектуальних навантаженнях. Вони можуть мати проблеми із засвоєнням навчальних матеріалів через низьку мотивацію, що часто призводить до труднощів у навчанні та взаємодії з педагогами. Психофізична зрілість таких дітей може бути затримана, і їхній розвиток нагадує етапи раннього дитинства, що може позначатися на соціалізації та адаптації до шкільного середовища. Це створює певні труднощі при виконанні навчальних завдань і взаємодії з однолітками, що може призводити до виникнення негативних соціальних явищ, таких як соціальна ізоляція [18].

Цікаво, що у дітей з порушеннями церебрально-органічного походження спостерігаються значні труднощі в когнітивній та психоемоційній сферах, що часто супроводжується сповільненням психічного дозрівання. Таких дітей відзначає органічний інфантилізм, при якому відбувається значне уповільнення розвитку вищих психічних функцій, що є результатом пошкодження мозкових клітин. Через це діти з церебрально-органічними порушеннями часто стикаються з труднощами в навчанні, втрачаючи здатність до навчання та розвитку соціальних навичок. Їхня пізнавальна активність обмежена, що веде до низького рівня знань і навичок. Важливу роль у навчанні таких дітей відіграє індивідуальний підхід, який включає спеціалізовані педагогічні методи, що сприяють розвитку моторики, мовлення та когнітивних функцій [27].

Порушення психогенного походження є ще одним важливим аспектом класифікації дітей з особливими освітніми потребами. Вони виникають внаслідок негативного впливу соціального середовища, включаючи неналежне виховання та складні соціальні умови. Такі порушення призводять до розвитку емоційно-вольових проблем, зокрема до труднощів у саморегуляції емоцій, що спричиняє імпульсивність, невміння справлятися з емоціями, а також до низької соціальної адаптації. Психогенні порушення можуть виникати через відсутність належної підтримки з боку батьків, недостатній рівень емоційної підтримки або навіть агресивне виховання [9]. Такі діти часто не здатні самостійно впоратися з труднощами соціалізації, що створює додаткові бар'єри для навчання і розвитку.

Вважається, що діти з особливими потребами можуть мати різноманітні психофізичні порушення, що впливають на їхній розвиток і здатність до навчання. Одними з поширених є порушення слуху, зору та мовлення, які можуть ускладнювати процес спілкування та адаптації в суспільстві. Зокрема, діти з порушеннями слуху можуть мати труднощі з розумінням мови та сприйманням навчального матеріалу, що вимагає спеціалізованих методів підтримки. Діти з порушеннями зору можуть стикатися з проблемами орієнтації в просторі, виконанням письмових завдань та візуальним сприйняттям інформації, що потребує адаптованих засобів навчання, таких як тактильні чи аудіометоди [11].

Також існують різноманітні порушення розвитку, такі як аутизм та розлади аутистичного спектра, які можуть проявлятися через обмежену соціалізацію, труднощі з комунікацією і взаємодією з іншими людьми. Діти з такими порушеннями часто потребують індивідуального підходу в навчанні та психотерапевтичної підтримки для покращення соціальних навичок. Серед психофізичних порушень зустрічаються також інтелектуальні порушення, які можуть коливатися від легкої затримки розвитку до глибокої розумової відсталості. Такі порушення потребують специфічних методів, спрямованих на поліпшення когнітивних здібностей та функціональної незалежності дітей.

Діти з порушеннями моторики, такі як ДЦП (дитячий церебральний параліч), стикаються з труднощами в руховій координації та виконанні фізичних завдань, що вимагає індивідуальних реабілітаційних програм і допомоги в повсякденному житті. Крім того, психічні порушення, такі як депресія, тривожність чи фобії, можуть виникати внаслідок складнощів, пов'язаних з соціальною інтеграцією та негативним сприйняттям оточення. Такі порушення впливають на емоційну сферу дитини та її здатність до навчання, що вимагає психотерапевтичної підтримки та створення безпечного середовища [41].

Порушення уваги й гіперактивність (СДУГ) є психофізичним порушенням, яке може значно вплинути на здатність дитини концентруватися на завданнях та виконувати навчальні справи. Це вимагає спеціальних

педагогічних методів, які допомагають дитині розвивати навички самоконтролю та організації. У свою чергу, порушення адаптації до змін навколишнього середовища також можуть бути важливими факторами, що впливають на успішність навчання та соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами. Психофізичні порушення вимагають постійної оцінки та корекції навчальних стратегій, що дозволяє дітям із особливими потребами досягати успіхів у навчанні та соціальному житті. Всі ці порушення є індивідуальними для кожної дитини, тому важливо, щоб організація соціальної роботи враховувала всі аспекти психофізичного розвитку дитини при розробці освітніх і реабілітаційних програм [17].

Констатуємо, що різні підходи до класифікації дітей з ООП допомагають визначити причини порушень і розробити індивідуальні програми навчання та корекційної роботи. Залежно від типу порушення, необхідно застосовувати різні методи навчання, реабілітації та психоемоційної підтримки, що сприяють розвитку дитини та її адаптації до соціального середовища.

Отже, типології психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами є важливим інструментом для розуміння різноманітних аспектів розвитку таких дітей і адаптації освітніх програм до їхніх індивідуальних потреб. Різні підходи до класифікації, такі як етіологічний, психогенний, конституційний і церебрально-органічний, дозволяють чітко визначити характер порушень та забезпечити відповідні методи корекційної роботи, що враховують специфіку кожної категорії дітей. Знання типологій дозволяє соціальним працівникам ефективно співпрацювати, створюючи інклюзивне середовище, що відповідає вимогам і можливостям дітей з особливими потребами. Такий підхід сприяє більш глибокому розумінню причин і проявів порушень, що в свою чергу допомагає у створенні індивідуалізованих програм підтримки та розвитку дітей.

1.3. Основні чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі

Дослідження чинників соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі є важливим і актуальним напрямком наукових пошуків, оскільки забезпечення рівних умов для навчання і соціалізації таких дітей є ключовим аспектом сучасної освіти. Враховуючи різноманітність інтелектуальних, емоційних, сенсорних та фізичних порушень, які можуть мати діти з особливими освітніми потребами, необхідно розробляти і впроваджувати ефективні стратегії соціальної підтримки, що забезпечують їх повноцінну інтеграцію в навчальний процес.

Зазначимо, що соціальна підтримка дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі є важливою складовою їхнього успішного розвитку, соціалізації та інтеграції в суспільство. Це необхідність, яка виникає через те, що такі діти мають специфічні потреби, що відрізняються від тих, які мають інші учні, і потребують особливої уваги, індивідуальних методів навчання та корекційних програм. Інакше кажучи, соціальна підтримка дозволяє цим дітям отримати рівні можливості для розвитку, забезпечити їхню успішну участь у навчальному процесі та сприяти позитивним соціальним взаємодіям із ровесниками. Важливість такої підтримки полягає в тому, що діти з особливими освітніми потребами часто стикаються з бар'єрами як у фізичному, так і в соціально-психологічному плані, які можуть перешкоджати їх навчанню.

Функції соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі є надзвичайно важливими для їхнього розвитку, навчання та адаптації в суспільстві. Соціальна підтримка має на меті забезпечити рівні можливості для кожної дитини, незалежно від її особливостей, і забезпечити їй необхідну допомогу для успішної інтеграції в освітній процес [1; 8; 15; 19; 20; 39; 44 та ін.]. Першою функцією є адаптація дітей до інклюзивного освітнього середовища, яке включає в себе створення комфортних умов для їхнього навчання та розвитку. Педагоги та психологи працюють над тим, щоб дитини з особливими освітніми потребами могли бути залучені до загальної групи однолітків, а також забезпечити їй індивідуальний підхід до навчання.

Друга функція соціальної підтримки полягає в наданні індивідуальної допомоги та корекції порушень. Для дітей з особливими потребами необхідні спеціальні корекційні програми, які допомагають їм подолати труднощі, пов'язані з інтелектуальними, мовленнєвими, сенсорними чи фізичними порушеннями. Це може включати логопедичні заняття, заняття з психологами, спеціальні вправи для розвитку моторики, а також використання інклюзивних технологій, таких як спеціалізовані програми для полегшення навчання.

Третя функція соціальної підтримки спрямована на підтримку емоційного та психологічного благополуччя дитини. Діти з особливими освітніми потребами часто стикаються з проблемами низької самооцінки, відчуження або труднощами в спілкуванні з однолітками. Психологічна підтримка має на меті усунення цих труднощів через допомогу в розвитку навичок саморегуляції, підвищення впевненості в собі, а також подолання страхів і тривожності. Психологи активно працюють із дітьми, допомагаючи їм краще адаптуватися до навчального процесу та соціального середовища, що сприяє загальній інтеграції та розвитку.

Четверта функція соціальної підтримки передбачає створення умов для розвитку соціальних навичок і взаємодії з однолітками. Інклюзивне навчання передбачає наявність в класах дітей із різними особливостями розвитку, тому дуже важливо навчити всіх учнів взаємодіяти одне з одним, враховуючи індивідуальні потреби. Це включає в себе проведення групових занять, рольових ігор та інших видів діяльності, що сприяють розвитку комунікативних навичок, емпатії та співпраці серед дітей з різними можливостями.

П'ята функція соціальної підтримки – це забезпечення інформаційної та консультаційної підтримки для батьків. Батьки є першими, хто має забезпечити дитину підтримкою в адаптації до нового навчального середовища, тому важливо, щоб вони отримували відповідну інформацію та консультування з питань розвитку і навчання своїх дітей. Соціальні працівники, педагоги та психологи повинні надавати батькам рекомендації щодо того, як ефективно підтримувати дитину вдома, як організувати навчання, а також як допомогти їй справлятися з емоційними і соціальними труднощами.

Шоста функція полягає в створенні безпечного та доступного фізичного середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Іноді, щоб дитина могла без проблем відвідувати заклад, слід провести зміни в інфраструктурі школи, забезпечивши її фізичну доступність. Це можуть бути пандуси, спеціально обладнані санвузли, тактильні маркери та інші пристосування, що полегшують пересування та адаптацію дитини. Створення комфортних умов є важливим аспектом забезпечення доступу до освіти для всіх дітей.

Сьома функція соціальної підтримки пов'язана з інтеграцією спеціальних педагогічних технологій, які здатні забезпечити рівні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Застосування сучасних технологій в навчальному процесі дозволяє покращити якість освіти та зробити її доступною для таких дітей. Від використання адаптованих навчальних матеріалів до застосування спеціалізованих комп'ютерних програм – ці технології можуть стати важливим інструментом для подолання бар'єрів у навчанні.

Восьма функція соціальної підтримки полягає в підтримці та розвитку міждисциплінарної співпраці між різними спеціалістами, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. Для забезпечення комплексної підтримки дитини важливо, щоб педагоги, психологи, соціальні працівники, медичні працівники та інші спеціалісти взаємодіяли один з одним, обмінювались досвідом і координували свої дії, спрямовані на допомогу дитині.

Дев'ята функція соціальної підтримки полягає в розвитку культури інклюзії серед учнів і педагогічного колективу. Важливо не лише створити фізичні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами, але й виховувати в колективі розуміння, толерантність і підтримку. Педагоги та учні мають бути підготовлені до того, щоб розуміти та приймати різноманітність, що існує серед їхніх однокласників. Проведення спеціальних тренінгів, уроків толерантності та соціальних практик допомагає створити позитивну атмосферу в навчальному середовищі закладу освіти.

Десята функція соціальної підтримки зосереджена на моніторингу та оцінці ефективності соціальної підтримки та навчального процесу. Для того щоб підтримка була ефективною, важливо регулярно оцінювати її вплив на

розвиток дитини, відстежувати її успіхи, а також коригувати плани навчання та корекційні програми відповідно до її потреб і можливостей. Такий моніторинг дозволяє своєчасно виявляти проблеми та надавати необхідну допомогу.

Чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі сприяють ефективному розвитку та інтеграції їх у навчальний процес. До таких чинників належать особливості розвитку дитини, зокрема інтелектуальні, емоційні, фізичні та сенсорні відмінності, що визначають індивідуальні потреби в підтримці та корекційних програмах. Підготовка та кваліфікація педагогічного персоналу є важливою складовою, оскільки педагоги повинні володіти знаннями сучасних методик інклюзивного навчання і вмінням працювати з дітьми з ООП. Соціальна підтримка з боку батьків і родини також є ключовою, адже батьки мають надавати емоційну підтримку, консультуватися з фахівцями та підтримувати зв'язок з навчальним закладом. Технічне та ресурсне забезпечення освітнього процесу включає адаптовані матеріали та спеціалізовані технології, що допомагають дітям з ООП подолати бар'єри в навчанні. Психологічна підтримка та адаптація передбачає допомогу дітям у подоланні стресу, розвитку соціальних навичок і створення позитивної атмосфери в класі. Організація інклюзивного середовища включає фізичну доступність та забезпечення безпечного емоційного клімату для учнів з особливими потребами. Інтерактивні та комунікативні методи навчання сприяють розвитку соціальних і комунікаційних навичок, що важливо для успішної соціалізації дітей у колективі.

Так, особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами мають великий вплив на формування потреб у соціальній підтримці та адаптації в інклюзивному освітньому середовищі. Відмінності в інтелектуальному, емоційному, фізичному чи сенсорному розвитку визначають особливі потреби кожної дитини, що зумовлює необхідність індивідуального підходу до кожної з них. Діти з інтелектуальними порушеннями, наприклад, потребують спеціальних корекційних програм, спрямованих на розвиток мислення та когнітивних навичок. Діти з порушеннями слуху, зору вимагають використання

спеціальних технологій, таких як сурдопереклад чи тактильні методи навчання. Емоційний розвиток таких дітей може бути нестабільним, тому важливу роль у соціалізації відіграє не лише підтримка педагогів, а й психологічна допомога, спрямована на зниження тривожності та стресу. Для дітей з фізичними обмеженнями, такими як рухові порушення, необхідні спеціальні навчальні кабінети та допоміжні технології, які дозволяють безпечно перебувати в освітньому середовищі [14].

Важливим чинником для ефективної соціальної підтримки дітей з ООП є високий рівень підготовки педагогічного персоналу, який працює в інклюзивних класах. Вчителі повинні мати не лише загальні педагогічні знання, а й спеціалізовані навички та досвід роботи з дітьми з різними типами порушень. Це передбачає знання сучасних методик інклюзивного навчання, психологічних особливостей дітей з ООП, а також уміння працювати з корекційними програмами, які підвищують ефективність освітнього процесу для таких дітей. Педагоги мають бути здатні адаптувати матеріал до індивідуальних потреб учнів, використовувати альтернативні методи навчання, такі як візуальні матеріали для дітей з порушеннями зору або спеціальне програмне забезпечення для дітей з інтелектуальними порушеннями [52].

Крім того, вчителі повинні володіти стратегіями для створення безпечного, підтримуючого середовища, яке сприяє емоційному розвитку дітей з ООП. Підготовка педагогів також включає співпрацю з іншими фахівцями – психологами, соціальними працівниками, дефектологами, що дозволяє комплексно підходити до вирішення проблем, з якими стикаються діти з особливими освітніми потребами. Це сприяє не тільки навчанню, а й соціалізації, розвитку комунікативних навичок і адаптації в суспільстві. Тому підвищення кваліфікації вчителів та спеціалістів у сфері інклюзивної освіти є важливою умовою для успішного соціального включення дітей з ООП [13].

Батьки та родина є основними партнерами в процесі соціальної підтримки дітей з ООП, і їх роль у розвитку та соціалізації дитини не можна недооцінювати. Саме сім'я є першим джерелом підтримки і стабільності для дитини, тому важливо, щоб батьки мали доступ до інформації про особливості

розвитку їхньої дитини та можливості її підтримки. Батьки, які отримують знання про специфіку розвитку, можуть ефективніше взаємодіяти з педагогами і створювати в родинному середовищі умови для розвитку дитини, які доповнюють її навчання в школі. Соціальна підтримка родини включає також консультування і допомогу в організації корекційних занять, підготовці до уроків, а також в управлінні емоційними проблемами, які можуть виникнути у дітей з ООП. Постійний контакт між родиною та школою дозволяє педагогу враховувати всі аспекти розвитку дитини та надавати підтримку на кожному етапі навчання. Крім того, сім'ї дітей з ООП часто потребують соціальної підтримки в плані доступу до ресурсів, таких як спеціалізовані програми. Взаємодія з іншими родинами в аналогічній ситуації може сприяти розвитку соціальної підтримки та подоланню стресу, що супроводжує виховання дитини з особливими потребами [28].

Окремим і важливим чинником соціальної підтримки дітей з ООП є технічне і ресурсне забезпечення освітнього процесу. Наявність спеціалізованих ресурсів, інклюзивних технологій та адаптованих навчальних матеріалів має суттєвий вплив на можливості дітей отримувати освіту в умовах інклюзивного класу. Це включає в себе використання спеціального програмного забезпечення для дітей з порушеннями зору чи слуху, аудіо- та відеопідтримки для дітей з мовленнєвими або когнітивними порушеннями [46].

Різноманітні ресурси, такі як підручники з великою шрифтом, тактильні матеріали, таблиці з візуальними схемами або мультимедійні інструменти, значно полегшують навчання та сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу. Особливу увагу слід приділяти фізичному середовищу класу: наявність пандусів, спеціальних меблів, підйомників або інших допоміжних пристроїв для дітей з обмеженими фізичними можливостями має велике значення для їхнього комфорту та безпеки. Всі ці ресурси повинні бути доступні для дітей, оскільки вони допомагають знизити бар'єри в освітньому процесі і забезпечити рівні можливості для розвитку та навчання [6].

Психологічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами є важливою складовою частиною соціального включення в інклюзивному

освітньому середовищі. Такі діти часто стикаються з емоційними труднощами, такими як тривожність, депресія, низька самооцінка або стрес, пов'язаний з труднощами в навчанні та взаємодії з однолітками. Психологічна підтримка має на меті допомогти дитині адаптуватися до нових умов, подолати страхи та стрес, а також навчити її стратегіям емоційного саморегулювання [39].

Психологи та соціальні педагоги допомагають не тільки дітям, а й їх батькам, підказуючи, як краще організувати підтримку та допомогу вдома. Психологічні корекційні програми, спрямовані на розвиток емоційної стійкості та комунікативних навичок, є надзвичайно важливими для дітей з ООП. Крім того, психологи працюють з іншими учнями, допомагаючи їм краще розуміти потреби та особливості своїх однокласників з ООП, сприяючи формуванню атмосфери толерантності та взаємоповаги в класі. Це також знижує рівень булінгу та допомагає створити більш підтримуюче середовище для всіх дітей.

Створення доступного і зручного інклюзивного середовища є важливим чинником соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивне середовище не обмежується лише фізичними умовами, такими як пандуси або спеціально обладнані класні кімнати, але й включає психологічний та емоційний клімат, що формується в школі. Для дітей з ООП це середовище повинно бути фізично доступним, комфортним і безпечним. Важливим аспектом є організація відповідного простору для навчання, що включає спеціалізовані меблі, які забезпечують фізичний комфорт та зручність для дітей з обмеженими руховими можливостями. Інклюзивне середовище також передбачає наявність додаткових ресурсів, таких як технології допомоги (наприклад, системи для слабочуючих, тактильні матеріали для дітей з порушеннями зору) та спеціальні підручники, адаптовані для різних потреб учнів [29].

Крім того, важливою умовою є створення сприятливої психологічної атмосфери, де всі діти відчувають себе рівними. Діти з ООП повинні мати можливість соціалізуватися, взаємодіяти з однолітками, і для цього необхідно організовувати групові заходи, тренінги, інтеграційні ігри, а також залучати інших дітей до процесу взаємодії і допомоги своїм однокласникам з

особливими потребами. Це сприяє формуванню інклюзивної культури та розвитку необхідного рівня толерантності серед учнів. Тому організація інклюзивного середовища має бути комплексним підходом, що охоплює як фізичні умови, так і соціально-психологічний аспект [46].

Використання інтерактивних та комунікативних методів навчання є важливим аспектом соціальної підтримки дітей з ООП в інклюзивному освітньому середовищі. Такі методи включають групову роботу, проектну діяльність, дискусії, рольові ігри, використання мультимедійних ресурсів, що дозволяють дітям активно залучатися до процесу навчання. Для дітей з ООП особливо важливими є методи, які сприяють розвитку комунікативних навичок, допомагають подолати бар'єри в спілкуванні та знижують соціальну ізоляцію.

Діти з різними типами порушень можуть мати труднощі у вербальній комунікації, тому інтерактивні методи дозволяють їм виражати свої думки та почуття через інші канали – за допомогою жестів, малюнків, міміки, музики тощо. Рольові ігри і проектна діяльність сприяють розвитку критичного мислення, уяви, навичок співпраці та взаємодії з іншими дітьми. Окрім того, завдяки таким методам діти з ООП можуть почувати себе менш обмеженими в своїх здібностях, оскільки отримують можливість працювати в групах, що дозволяє їм долати труднощі та знайти нові способи вираження себе. Це також позитивно впливає на їхню самооцінку та надає стимул для подальшого навчання. У класах з інклюзивним навчанням інтерактивні методи також сприяють взаєморозумінню та підтримці серед дітей з різними можливостями, оскільки кожен має змогу брати активну участь у навчальному процесі [9].

Загалом чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі є взаємопов'язаними. Від особливостей розвитку кожної дитини до кваліфікації педагогів і створення ресурсного та емоційно комфортного середовища – всі ці складові сприяють успішній інтеграції дітей з ООП в освітній процес. Важливою є організація такої соціальної підтримки, яка враховує індивідуальні потреби кожної дитини, створює можливості для її соціалізації та розвитку, дозволяючи їй бути рівноправним учасником освітнього процесу разом зі своїми однолітками.

Отже, чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі є важливими для їх успішної інтеграції в суспільство та освіти. Особливості розвитку дитини визначають необхідність індивідуального підходу до навчання. Взаємодія з батьками та родиною сприяє соціалізації дітей і забезпечує співпрацю між навчальним закладом і сім'єю. Психологічна підтримка та адаптація важливі для усунення емоційних труднощів та розвитку соціальних навичок у дітей. Організація інклюзивного середовища, як фізичного, так і емоційного, створює безпечні умови для розвитку кожної дитини, що сприяє її інтеграції в суспільство. Впровадження інтерактивних методів навчання дозволяє дітям залучатися до освітнього процесу, що сприяє розвитку комунікативних і соціальних навичок.

Висновки до розділу 1

1. Концептуальні засади соціальної роботи з дітьми з ООП включають: інклюзивність, що забезпечує рівний доступ до освіти; підтримку з боку фахівців; індивідуальний підхід; міждисциплінарну співпрацю; участь родини та захист прав дитини. Усе це спрямовано на створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини. Завдяки цим принципам кожна дитина має можливість реалізувати свій потенціал у навчанні та житті.

2. Типологія психофізичних порушень охоплює різні класифікаційні підходи (етіологічний, психогенний тощо), що допомагає точно визначити потреби дітей з ООП. Це знання є основою для розробки індивідуальних програм підтримки й ефективної соціальної взаємодії. Визначення специфічних порушень дає можливість соціальним працівникам застосовувати найбільш підходящі методи роботи з дітьми.

3. Чинники соціальної підтримки включають індивідуалізацію навчання, співпрацю з родиною, психологічну допомогу та створення безпечного інклюзивного середовища. Інтерактивні методи сприяють розвитку комунікації й адаптації дитини в соціумі. Це дозволяє дітям з ООП успішно інтегруватися у суспільство та реалізувати свій потенціал у різних сферах життя.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

2.1. Законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі

Інклюзивне навчання передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей, зокрема тих, хто має фізичні, сенсорні чи інтелектуальні порушення. Однак для успішної реалізації цієї концепції важливо не лише створити сприятливі умови в закладах освіти, а й забезпечити наявність нормативно-правової бази, що регулює права та обов'язки учасників освітнього процесу. Законодавчі ініціативи, що стосуються прав дітей з особливими освітніми потребами, мають стати основою формування ефективних механізмів соціальної підтримки в інклюзивних закладах освіти. Зокрема, важливим є вдосконалення інституційної структури соціальної роботи, яка забезпечує належний рівень підтримки таких дітей у їх соціалізації та розвитку. В Україні для досягнення цих цілей розроблено відповідну нормативно-правову базу, що

регулює освітні та соціальні послуги для дітей з особливими освітніми потребами.

Першим важливим документом є Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року, яка визначає основні права дітей, зокрема право на освіту. Стаття 23 наголошує, що дитина з обмеженими можливостями має право на спеціальну допомогу, що забезпечує їй рівні можливості для повноцінного життя в суспільстві. Це є основою для створення інклюзивного освітнього простору, де кожна дитина, незалежно від особливостей розвитку, може навчатися в умовах, що сприяють її гідності та розвитку [34].

Конституція України також гарантує право кожної особи на освіту. Зокрема, стаття 53 Конституції України зазначає, що кожен має право на освіту, що є основним правом, яке повинно забезпечувати доступ до знань і можливостей розвитку, без будь-яких обмежень за ознаками здоров'я, інвалідності чи інших соціальних чинників [34].

Детальніше питання регулюється в рамках національного законодавства. Закон України «Про освіту» в статті 3 визначає право кожної людини на освіту, незалежно від її соціального статусу чи фізичних можливостей. Пункт 2 цієї статті зазначає, що в Україні створюються рівні умови для доступу до освіти, що є важливим для забезпечення права на навчання дітей з особливими освітніми потребами. Закон передбачає, що держава гарантує створення умов для навчання таких дітей на всіх рівнях освіти, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

Стаття 20 Закону України «Про освіту» є основою для розвитку інклюзивної освіти в країні. Вона визначає, що заклади освіти зобов'язані створювати інклюзивні або спеціальні групи та класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами. У разі звернення батьків або законних представників таких дітей, інклюзивний клас має бути створений обов'язково. Згідно з цією статтею, навчання повинно здійснюватися з урахуванням індивідуальної програми розвитку дитини, що включає рекомендації щодо корекційно-розвиткових і психолого-педагогічних послуг. Особи з порушеннями розвитку мають бути забезпечені допоміжними засобами для

навчання, що дозволяють максимально адаптувати освітній процес до їхніх потреб. Також важливими є послуги, які надаються дітям з особливими освітніми потребами, включаючи психолого-педагогічний супровід [34].

Одним з важливих документів є Закон України «Про повну загальну середню освіту», який визначає принципи та умови для організації інклюзивної освіти. Зокрема, стаття 1 містить кілька важливих визначень, що безпосередньо стосуються інклюзивного навчання. Пункт 12 цієї статті окреслює інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, гарантованих державою, яка базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини і ефективного залучення всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх можливостей чи обмежень. Це означає, що система освіти має бути доступною та адаптованою для кожної дитини, враховуючи її особливості розвитку. Пункт 13 статті 1 визначає інклюзивне освітнє середовище як сукупність умов, способів і засобів, які забезпечують спільне навчання, виховання та розвиток здобувачів освіти з урахуванням їх потреб і можливостей. Стаття 20 встановлює, що інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації і врахування багатоманітності людей. Освітній процес у закладах освіти має включати всіх учасників, незалежно від їхніх особливостей розвитку. Зокрема, заклади освіти повинні організовувати інклюзивні класи та групи для дітей з особливими освітніми потребами. Це означає, що, за зверненням батьків або законних представників дітей, навчальні заклади зобов'язані утворювати інклюзивні групи або класи в обов'язковому порядку [34].

Ще однією важливою нормою є створення інклюзивно-ресурсних центрів, які утворюються органами місцевого самоврядування. Ці центри сприяють проведенню комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дітей, наданню відповідних корекційних та розвитку послуг, а також забезпеченню психолого-педагогічного супроводу для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивно-ресурсні центри є важливими елементами системи інклюзивної освіти, оскільки вони забезпечують координацію зусиль усіх учасників освітнього процесу. Стаття 20 також звертає увагу на доступність

будівель і споруд навчальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів. Вона передбачає, що всі ці будівлі повинні відповідати вимогам доступності, що визначені державними будівельними нормами і стандартами. Це включає вимоги до безперешкодного доступу для дітей з обмеженими фізичними можливостями, наявність пандусів, ліфтів та інших елементів інфраструктури, що забезпечують комфортне перебування у навчальних закладах [34].

Законодавче забезпечення соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі в Україні проходить через низку важливих змін та доповнень до законодавчих актів, які покликані створити рівні можливості для таких дітей у навчальних закладах. Одним із перших кроків було прийняття Закону України від 05.06.2014 № 1324-VII «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації інклюзивного навчання». Цей закон значно розширив можливості для дітей з особливими потребами, забезпечивши законодавчі підстави для розвитку інклюзивного навчання в Україні. Ухвалення цього закону стало важливим кроком у напрямку інтеграції дітей з особливими потребами у загальний освітній процес, гарантувавши їм право на навчання разом із іншими дітьми, створення для цього відповідних умов [34].

Постанови Кабінету Міністрів України є одним із основних інструментів регулювання та розвитку інклюзивної освіти в Україні. Однією з перших постанов, що стосується навчання дітей з особливими освітніми потребами, є Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 року № 585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами». Ця постанова визначає терміни навчання дітей із затримкою психічного розвитку та інших порушень, встановлюючи конкретні строки для проходження навчальних програм в спеціальних та загальноосвітніх школах. Постанова від 28 грудня 2021 року № 1391 стосується підвищення посадових окладів та доплат педагогічним працівникам і є важливою для забезпечення кваліфікації і мотивації викладачів та інших фахівців, які працюють з дітьми з особливими потребами. Підвищення заробітної плати за окремі види педагогічної діяльності дозволяє заохотити

фахівців до роботи в умовах інклюзивного навчання, де потрібен особливий підхід [34].

У межах законодавчого забезпечення інклюзивного навчання важливими є постанови, які визначають вимоги до стандартів освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Постанова від 21 серпня 2013 року № 607 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» є важливою для формування єдиного підходу до навчання таких дітей, де враховуються специфічні особливості розвитку та потреби кожної дитини. Цей стандарт сприяє створенню інклюзивного середовища в школах та дошкільних установах, де діти з особливими потребами можуть отримувати освіту на рівних умовах з іншими учнями [34].

Систематичні зміни у нормативних актах підтверджуються також постановами, такими як Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 року № 753, що вносять зміни до Постанови від 23 квітня 2003 року № 585. Ця постанова визначає припинення набору учнів до підготовчих та перших класів спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей із затримкою психічного розвитку з 1 вересня 2017 року, що стало важливим кроком у розвитку інклюзивної освіти. Замість цього передбачається забезпечення навчання таких дітей в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів, що дозволяє створювати більш інтегрований освітній простір [34].

Затвердження Положення про інклюзивно-ресурсні центри, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 545 [38], є важливим етапом у забезпеченні психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивно-ресурсні центри створюються з метою надання спеціалізованих послуг, таких як психолого-педагогічна корекція, консультації, проведення комплексної оцінки розвитку дітей та інші заходи, що дозволяють інклюзивним класам працювати більш ефективно.

Постанови, що стосуються організації інклюзивного навчання, такі як Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 року № 530 «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах

дошкільної освіти» та Постанова від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», визначають чіткі правила для створення інклюзивних груп у дошкільних закладах та загальноосвітніх школах. Ці документи регламентують порядок набрання дітей до інклюзивних груп, умови навчання та спеціалізовані методи і підходи, що дозволяють ефективно працювати з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Окремо зазначимо постанову від 22 серпня 2018 року № 617 «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів», що передбачає створення мережі ресурсних центрів, які підтримують впровадження інклюзивного навчання в школах і надають спеціалізовану допомогу педагогам, батькам та дітям [34].

Інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі в Україні є важливим аспектом соціальної політики, спрямованим на створення рівних умов для навчання та розвитку таких дітей. Основним інститутом, який відповідає за цей процес, є інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), які надають кваліфіковану допомогу дітям з особливими освітніми потребами, а також їхнім батькам та педагогічним працівникам. Інклюзивно-ресурсний центр – це спеціалізована установа, що забезпечує право дітей з особливими освітніми потребами на отримання освіти через комплексну психолого-педагогічну оцінку, розробку індивідуальних програм розвитку та супровід в освітньому процесі [38].

Соціальна робота в межах інклюзивно-ресурсних центрів також охоплює надання підтримки дітям раннього віку та дошкільного віку, які не відвідують заклади дошкільної освіти. Ці діти можуть отримувати корекційно-розвиткові послуги на базі ІРЦ, що дозволяє їм підготуватися до вступу до школи. Крім того, одним з завдань ІРЦ є визначення потреби в асистентах учнів або супроводі дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах та групах. Це дозволяє забезпечити рівний доступ до освіти для всіх дітей, включаючи тих, хто потребує додаткової підтримки. З метою забезпечення комплексного супроводу дітей з особливими потребами, інклюзивно-ресурсні центри також працюють із системою соціального захисту населення, що

дозволяє дітям отримувати додаткові соціальні послуги, допомогу в разі виникнення складних життєвих обставин або кризових ситуацій. У разі виявлення таких обставин, ІРЦ зобов'язані інформувати службу у справах дітей та інші відповідні органи, що дозволяє забезпечити безпеку і благополуччя дітей.

Під час воєнного стану або надзвичайних ситуацій інклюзивно-ресурсні центри виконують додаткові завдання. Вони здійснюють підтримку дітей, які вимушено змінюють своє місце проживання та переходять до нових закладів освіти або навчаються дистанційно. У таких випадках важливо забезпечити не тільки освітній процес, але й психологічну та соціальну підтримку, що є основним завданням соціальних працівників і фахівців ІРЦ. Під час переміщення дітей до нових регіонів, інклюзивно-ресурсні центри допомагають батькам і законним представникам у виборі навчальних закладів, які можуть продовжити навчання дитини, й у наданні необхідної психолого-педагогічної допомоги.

Особливо важливою є функція інклюзивно-ресурсних центрів у контексті соціальної роботи з родинами дітей з особливими освітніми потребами. Вони не лише надають послуги щодо організації навчання, а й активно підтримують батьків у формуванні позитивного ставлення до розвитку дітей, допомагаючи їм зрозуміти особливості поведінки і навчання їхніх дітей, а також забезпечують психологічну підтримку, що є невід'ємною частиною соціальної роботи [38].

Основним завданням соціальних працівників в інклюзивно-ресурсних центрах є підтримка дітей у процесі адаптації до навчального середовища. Це включає не лише організацію психологічного супроводу, але й надання допомоги в побудові взаємин із однолітками та дорослими. Соціальна робота з дітьми із особливими освітніми потребами орієнтована на індивідуальний підхід, що дозволяє визначити унікальні потреби кожної дитини та забезпечити відповідні корекційно-розвиткові послуги. Соціальні працівники також активно взаємодіють з батьками дітей, що мають особливі освітні потреби, надаючи їм консультації та допомогу в організації навчального процесу. Важливою

частиною цього процесу є співпраця з педагогами та адміністрацією закладів освіти для створення комфортних умов для дітей з особливими потребами. Крім того, соціальні працівники допомагають батькам у вирішенні адміністративних питань, зокрема, у процесі оформлення необхідних документів [38].

Інклюзивно-ресурсні центри мають важливе значення в організації психолого-педагогічного супроводу дітей із складними освітніми потребами. Вони не лише здійснюють комплексну оцінку розвитку, але й розробляють індивідуальні програми для кожної дитини. В цьому контексті соціальна робота полягає не тільки у супроводі дітей під час оцінки, але й у наданні підтримки в процесі виконання цих програм, що включають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові та соціально-педагогічні послуги. Окрім того, соціальні працівники активно залучені до розробки рекомендацій щодо адаптації навчальних програм, створення інклюзивного середовища в школах та дитячих садках. Вони співпрацюють з освітянами для того, щоб забезпечити доступність матеріалів і методів навчання, що відповідають потребам дітей з особливими освітніми потребами. Це також передбачає використання спеціальних технологій і технічних засобів, що полегшують процес навчання [38].

Комплексна оцінка є ключовим елементом у соціальній роботі з дітьми та особами з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі. Вона забезпечує систематичне вивчення всіх аспектів розвитку та потреб особистості для надання належної допомоги, адаптації освітнього процесу та розробки індивідуальної програми розвитку. Згідно з Положенням, комплексна оцінка має на меті створити умови для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в навчальну та соціальну сферу. Процес комплексної оцінки починається з подання письмового звернення до ІРЦ від батьків, опікунів чи інших законних представників. Оцінка проводиться на основі зібраних документів, серед яких посвідчення особи, свідоцтво про народження, а також інші необхідні документи, що підтверджують особливі освітні потреби дитини. В умовах воєнного стану чи надзвичайної ситуації можливе подання копій документів або використання мобільних додатків для подачі документів [38].

Основною метою комплексної оцінки є визначення всіх можливих освітніх та психологічних потреб дитини, що мають вплив на її здатність навчатися. Оцінка охоплює кілька ключових напрямків: фізичний розвиток, мовленнєвий розвиток, когнітивну сферу, емоційно-вольову сферу та освітню діяльність. У разі потреби можуть залучатися й інші напрямки, такі як соціальна адаптація, взаємовідносини з однолітками та дорослими. Оцінка фізичного розвитку включає вивчення розвитку дитини, її моторики, здатності до пересування і загальної фізичної активності. Це важливо для адаптації освітнього середовища, щоб учень міг працювати в умовах, що відповідають фізичним можливостям. Оцінка мовленнєвого розвитку зосереджується на рівні володіння вербальною та невербальною комунікацією, а також на виявленні мовленнєвих порушень, якщо такі є. Результати оцінки використовуються для внесення коригувальних змін у навчальні програми, щоб забезпечити засвоєння матеріалу.

Після завершення оцінки фахівці ІРЦ формулюють висновки, на основі яких визначають рівень і обсяг підтримки дитини в освітньому процесі. Це може включати корекційно-розвиткові послуги, психолого-педагогічну допомогу, а також адаптацію навчальних програм під потреби дитини з ООП. Висновок про комплексну оцінку складається за результатами обговорення з усіма фахівцями, які брали участь в оцінці. Батьки отримують цей висновок, і на його основі можуть бути розроблені рекомендації щодо подальших кроків в навчанні. Якщо в ході оцінки встановлюється необхідність створення інклюзивного навчального середовища, то це буде одним із результатів роботи ІРЦ. Інклюзивне навчання передбачає надання підтримки особам з особливими освітніми потребами на всіх етапах навчання, включаючи розробку індивідуальних програм розвитку, організацію спеціальних умов для навчання та використання технічних засобів для полегшення процесу навчання дитини з ООП [38].

Соціальна робота в ІРЦ відбувається переважно шляхом надання підтримки та корекційних послуг, адаптуючи освітній процес під індивідуальні можливості кожної дитини. В першу чергу, соціальна робота в ІРЦ полягає в

організації психолого-педагогічного супроводу, а також у наданні допомоги в організації навчального процесу для таких дітей відповідно до їхньої індивідуальної програми розвитку (ІПР). Важливою є участь соціальних працівників у складі мультидисциплінарної команди, що включає педагогів, психологів, логопедів та інших фахівців, які працюють разом для визначення потреб кожної дитини та коригування освітнього процесу. Основним завданням соціальних працівників в ІРЦ є підтримка дітей в адаптації до навчального процесу, допомога у соціалізації, розвиток самостійності та формування відповідних компетенцій. У процесі інклюзивної освіти соціальні працівники активно співпрацюють із сім'ями, консультуючи батьків і опікунів щодо того, як працювати з дитиною вдома, аби максимально підтримати її розвиток та забезпечити їй комфортні умови для навчання [38].

Соціальна робота в ІРЦ також спрямована на попередження можливих освітніх труднощів у дітей, виявлення їхніх потреб на ранніх етапах навчання та коригування підходів у разі виникнення проблем. Зокрема, соціальні працівники працюють над запобіганням виникнення психологічних травм у дітей та сприяють розвитку їхньої саморегуляції та саморозвитку. Цей аспект роботи є важливим для забезпечення психологічного благополуччя дітей з особливими освітніми потребами. У межах інклюзивно-ресурсного центру також організовують тренінги та семінари для педагогів, що дозволяє підвищити кваліфікацію фахівців, залучених до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Соціальні працівники, зокрема, виконують роль посередників між педагогічним колективом і батьками, допомагаючи в налаштуванні ефективної комунікації для забезпечення максимальних умов для розвитку дитини [38].

Загалом, інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми з ООП в інклюзивному просторі передбачає не лише надання освітніх і психолого-педагогічних послуг, а й створення цілісної підтримки для таких дітей та їхніх сімей. Це включає організацію кваліфікованого супроводу, соціальну інтеграцію, а також сприяння розвитку потенціалу дітей, що є важливими умовами для забезпечення їхнього успіху в навчанні та житті в суспільстві.

Отже, законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі є важливими компонентами для створення умов, що забезпечують рівний доступ до освіти та розвитку таких дітей. Закони України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативні акти визначають принципи і механізми роботи інклюзивно-ресурсних центрів, які здійснюють соціально-психолого-педагогічний супровід, соціалізацію та корекційно-розвиткові послуги. ІРЦ забезпечують комплексний підхід до кожної дитини, сприяють її адаптації в навчальному середовищі, а також активно співпрацюють з педагогами та сім'ями, що дає змогу ефективно підтримувати дітей у розвитку, мінімізуючи можливі труднощі.

2.2. Дослідження стану організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі

Дослідження стану організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі є надзвичайно важливим для забезпечення ефективної інтеграції їх у суспільство та навчальну діяльність. У зв'язку з постійними змінами в законодавстві та розвитком освітніх практик, актуальність такого дослідження полягає в необхідності вивчення реальних умов, у яких відбувається соціальна підтримка дітей з особливими потребами, виявлення проблем та пошуку шляхів удосконалення наданих послуг. Це дозволяє розробити рекомендації щодо поліпшення роботи ІРЦ, підвищення кваліфікації фахівців і створення більш сприятливого середовища для розвитку й соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Результати опитування 20 соціальних працівників ІРЦ Тернопільської області щодо організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі за допомогою спеціально розробленої нами анкети (Додаток А) виявили як сильні, так і слабкі сторони роботи таких центрів. Аналіз результатів дає змогу чітко окреслити проблеми,

що потребують уваги, а також області, де досягнуто певного прогресу. Ось більш детальний аналіз відповідей респондентів.

Відповідаючи на питання «Як довго ви працюєте соціальним працівником в ІРЦ?», 40% респондентів зазначили, що працюють в ІРЦ від 1 до 3 років, що вказує на наявність певного досвіду, але також вказує на значний потік нових кадрів. 30% мають досвід роботи більше 5 років, що є дуже позитивним фактором, оскільки досвідчені працівники здатні належно підтримувати дітей з ООП та активно взаємодіяти з іншими фахівцями. Тільки 20% соціальних працівників мають менше одного року досвіду, що підкреслює необхідність ефективної адаптації нових співробітників та їхнього навчання. Це важливо, оскільки досвід є ключовим у роботі з дітьми з особливими потребами, де кожна ситуація потребує індивідуального підходу.

Відповідаючи на питання «Чи отримуєте ви регулярне навчання та підвищення кваліфікації щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами?», 70% респондентів відповіли ствердно, що регулярно отримують навчання, що є суттєвим показником того, що організація намагається підтримувати кваліфікацію своїх працівників і забезпечити їх сучасними знаннями в галузі роботи з дітьми з ООП. Однак 30% не отримують регулярного навчання, що свідчить про недостатню увагу до професійного розвитку частини соціальних працівників. Це створює ризики щодо якості наданих послуг та потребує вдосконалення освітніх ініціатив в організації.

Відповідаючи на питання «Які основні труднощі ви відчуваєте під час соціального супроводу дітей з ООП?», 35% респондентів відзначили, що основною проблемою є недостатня кількість часу для індивідуальної роботи з дітьми, що є дуже важливим аспектом. Це може свідчити про те, що навантаження на соціальних працівників надмірне, і їм не вистачає часу для належного супроводу кожної дитини. 30% респондентів вказали на відсутність спеціалізованих програм, що значною мірою обмежує можливості для індивідуальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Недостатнє фінансування (25%) та низький рівень співпраці з педагогами (15%) також були серед проблем, з якими стикаються соціальні працівники. Усі ці аспекти

вказують на серйозні проблеми в організації роботи, що потребують належного вирішення для забезпечення ефективного соціального супроводу дітей.

Відповідаючи на питання «Чи вважаєте ви, що рівень матеріально-технічного забезпечення вашого ІРЦ відповідає вимогам для роботи з дітьми з особливими потребами?», 50% респондентів вважають матеріально-технічне забезпечення достатнім для роботи з дітьми з ООП, але 30% відповіли, що є певні недоліки в цій сфері, а 20% вважають забезпечення недостатнім. Це свідчить про те, що ІРЦ загалом має певний рівень підготовки для роботи з дітьми з ООП, але слід покращити матеріально-технічну базу для забезпечення повноцінної роботи.

Відповідаючи на питання «Як ви оцінюєте рівень співпраці між соціальними працівниками та педагогічним колективом?», 60% респондентів відзначили високий рівень співпраці з педагогами, що свідчить про гармонійне функціонування команди у багатьох ІРЦ. Це означає, що соціальні працівники та педагоги розуміють важливість взаємодії для досягнення спільної мети – соціалізації дітей з ООП. Однак 20% зазначили, що співпраця з педагогами має середній рівень, що вказує на існування проблем у взаємодії, можливо, через різні підходи до роботи або недосконалу комунікацію між фахівцями.

Відповідаючи на питання «Чи отримуєте ви достатньо підтримки від адміністрації ІРЦ у вашій роботі?», 50% опитаних фахівців отримують постійну підтримку від адміністрації, але 40% повідомили, що підтримка є непостійною. 10% респондентів зазначили, що не отримують підтримки взагалі. Це свідчить про значні розбіжності в організації підтримки соціальних працівників. Висока ступінь адміністративної підтримки є досить важливою для ефективного функціонування будь-якої організації, і відсутність підтримки може призвести до вигорання працівників та зниження якості їхньої роботи.

Відповідаючи на питання «Які методи соціального супроводу ви використовуєте найчастіше?», 60% респондентів зазначили, що використовують індивідуальні консультації з батьками, що є важливим аспектом для зміцнення зв'язків між батьками та центром. Це підкреслює важливість роботи з родинами дітей, адже батьки можуть допомогти виявити

потреби дитини та підтримати її адаптацію. 25% використовують спільні заняття з педагогами, що є додатковим елементом для інтеграції дитини в навчальний процес. Патронаж та супровід дітей у класах використовують 15% соціальних працівників, що може свідчити про недостатнє залучення їх до процесу навчання.

Відповідаючи на питання «Чи вистачає вам часу для індивідуальної роботи з кожною дитиною з ООП?», 40% респондентів відзначили, що їм вистачає часу для індивідуальної роботи з дітьми, що є позитивним моментом для якості соціального супроводу. Однак 50% повідомили, що часу не вистачає, а 10% – що не вистачає взагалі. Це вказує на критичну потребу в покращенні ресурсів та організаційної структури ІРЦ, щоб кожен соціальний працівник міг ефективно працювати з дітьми з ООП.

Відповідаючи на питання «Як часто ви проводите консультування батьків дітей з ООП?», 50% соціальних працівників консультують батьків раз на місяць, що є важливим етапом у забезпеченні координації та допомоги сім'ям. 30% – раз на півроку, що може бути недостатньо для ефективного моніторингу і супроводу дітей, а 20% – рідше, що є великим недоліком. Регулярні консультації з батьками є важливими для розвитку соціальних навичок дітей, тому варто розглянути питання про збільшення частоти таких консультацій.

Відповідаючи на питання «Чи є у вас чітке уявлення про індивідуальні потреби кожної дитини в групі, з якою ви працюєте?», 70% респондентів зазначили, що мають чітке уявлення про потреби кожної дитини. Це свідчить про хороший рівень індивідуалізації роботи з дітьми та їх підтримку. Однак 20% респондентів сказали, що мають лише часткове уявлення, і 10% – що не мають такого уявлення зовсім. Це вказує на необхідність покращення збору та аналізу інформації щодо потреб дітей для більш точного супроводу.

Відповідаючи на питання «Як ви оцінюєте рівень психологічної підтримки для дітей з ООП в ІРЦ?», 60% соціальних працівників оцінили рівень психологічної підтримки як середній, 30% – як низький, і тільки 10% – як високий. Це свідчить про серйозну проблему з організацією психологічної

допомоги в ІРЦ. Недостатня психологічна підтримка може негативно впливати на адаптацію та розвиток дітей з ООП.

Відповідаючи на питання «Чи виникають труднощі у процесі адаптації дітей до інклюзивного освітнього середовища?», 50% респондентів повідомили, що труднощі виникають іноді, 30% – що труднощі є серйозними, і лише 20% не відзначили жодних проблем. Це вказує на те, що адаптація дітей до інклюзивного освітнього середовища потребує додаткових зусиль і ресурсів, особливо у випадках дітей з більш складними потребами.

Відповідаючи на питання «Як часто ви співпрацюєте з іншими спеціалістами (психологами, логопедами, лікарями)?», 40% респондентів зазначили, що співпрацюють з іншими спеціалістами щотижня, 30% – раз на місяць, 20% – рідко, а 10% – щодня. Це свідчить про наявність регулярної взаємодії з іншими фахівцями, але в деяких випадках може бути корисно посилити взаємодію для комплексного супроводу дітей з ООП.

Відповідаючи на питання «Чи вважаєте ви, що необхідно покращити взаємодію з батьками учнів щодо процесу соціалізації дітей?», 60% респондентів відповіли, що це потрібно зробити, підкреслюючи важливість більш активної участі батьків у процесі соціалізації. 30% вважають, що це питання вирішується частково, а 10% – що проблеми з взаємодією немає. Це свідчить про важливість розширення комунікації з родинами для кращого супроводу дітей.

Відповідаючи на питання «Чи є у вас доступ до спеціалізованих інструментів для проведення соціального супроводу дітей з ООП (тестів, методик тощо)?», виявилось, що 50% соціальних працівників мають частковий доступ до таких інструментів, 40% мають доступ, і 10% – не мають. Це показує, що соціальні працівники в ІРЦ мають часткові можливості для використання сучасних методик, але для ефективнішої роботи з дітьми потрібно розширити доступ до спеціалізованих інструментів.

Відповідаючи на питання «Наскільки ефективною є організація соціально-педагогічного супроводу для дітей з ООП у вашому ІРЦ?», 50% соціальних працівників вважають організацію супроводу високоефективною,

40% – середньоефективною, а 10% – низькоефективною. Це свідчить про необхідність подальших удосконалень у роботі, а також інвестицій у підвищення якості роботи з дітьми з ООП.

Відповідаючи на питання «Як ви оцінюєте рівень взаємодії з іншими соціальними працівниками в межах ІРЦ?», 60% соціальних працівників відзначають високий рівень взаємодії між собою, що підкреслює гармонійну роботу команди. Однак 30% зазначили середній рівень взаємодії, а 10% – низький. Це може свідчити про необхідність зміцнення командного духу для покращення ефективності роботи.

Відповідаючи на питання «Що, на вашу думку, потрібно покращити в організації соціального супроводу дітей з ООП?», 50% опитаних соціальних працівників вважає, що потрібно покращити професійну підготовку працівників, що свідчить про потребу в додаткових тренінгах і курсах. 30% звертають увагу на необхідність покращення матеріально-технічної бази, а 20% – на необхідність збільшення фінансування для створення кращих умов для дітей.

Відповідаючи на питання «Як ви оцінюєте готовність колективу ІРЦ до роботи з дітьми з ООП в умовах інклюзивного простору?», 60% респондентів вважають, що колектив готовий працювати з дітьми з ООП на високому рівні, 30% – на середньому рівні, і 10% – на низькому. Це свідчить про наявність потенціалу для роботи з дітьми з особливими потребами, однак є необхідність у додатковій підготовці.

Відповідаючи на питання «Чи є у вашому ІРЦ програми для розвитку соціальних навичок дітей з ООП (наприклад, управління емоціями, співпраця з однолітками)?», 50% респондентів підтвердили наявність таких програм, 30% – часткову наявність, а 20% – їх відсутність. Це підкреслює важливість розвитку соціальних навичок у дітей з ООП, хоча є потреба в розширенні таких програм для покращення соціалізації дітей в суспільстві.

Загалом, результати опитування свідчать, що ІРЦ в цілому ефективно працює, але є значний потенціал для вдосконалення в кількох ключових аспектах, таких як фінансування, підготовка кадрів, розвиток матеріально-

технічної бази та покращення взаємодії з батьками і іншими фахівцями. Оскільки готовність соціальних працівників ІРЦ до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі є важливим індикатором ефективності всієї системи підтримки цих дітей, то на основі результатів опитування виокремлено три рівні готовності (рис. 2.1).

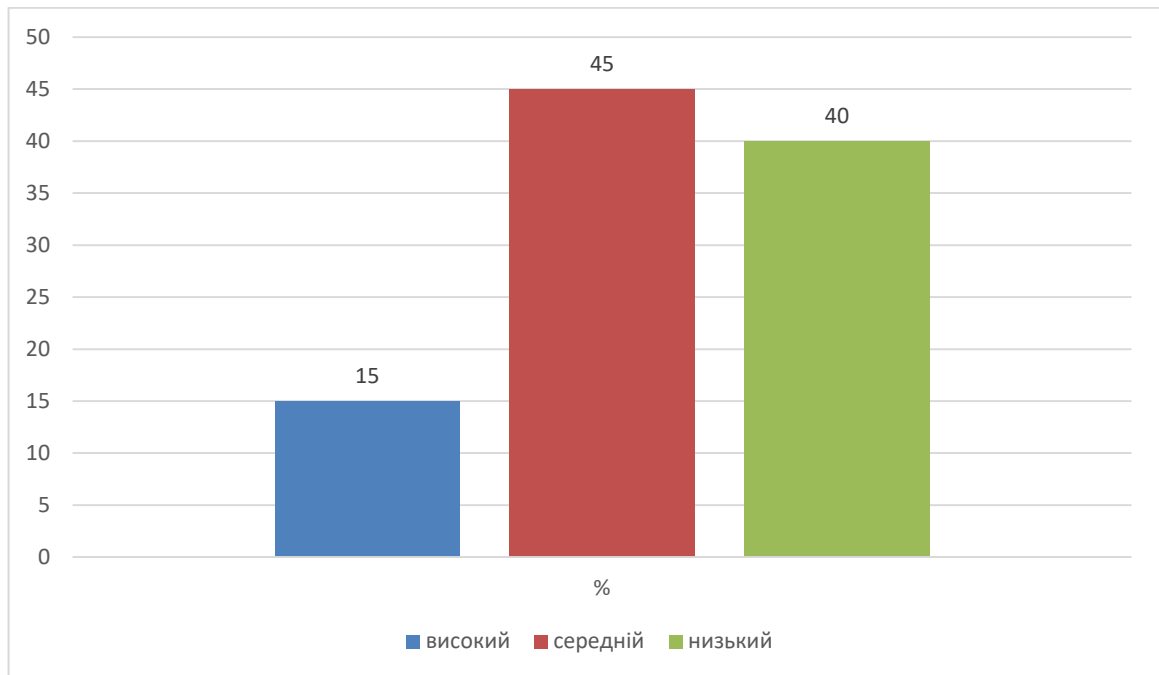

Рис. 2.1. Рівні готовності соціальних працівників ІРЦ до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі (%)

Отож високий рівень готовності виявлено у 15% соціальних працівників. Цей рівень характеризується високим рівнем професіоналізму, активною участю у всіх аспектах роботи з дітьми з особливими потребами, а також тісною співпрацею з педагогічним колективом і іншими фахівцями. Соціальні працівники мають добре розвинені навички комунікації, здатні оперативно адаптувати свої методи до індивідуальних потреб кожної дитини. Вони мають досвід роботи в інклюзивному середовищі і постійно підвищують свою кваліфікацію, займаючись самонавчанням чи бере участь у спеціалізованих курсах. Вони також активно консультують батьків, взаємодіють із зовнішніми організаціями, забезпечуючи всебічну підтримку дітям, розуміють

індивідуальні потреби дитини, організовують корекційну роботу, психологічну підтримку та інші заходи, що забезпечують адаптацію учнів до навчального процесу.

Середній рівень готовності виявлено у 45% соціальних працівників. Цей рівень вказує на те, що соціальні працівники мають достатній досвід і знання для виконання своїх обов'язків, проте їм бракує ресурсів або часу для повноцінної реалізації всіх завдань. Вони можуть стикатися з труднощами в роботі з деякими дітьми через нестачу спеціалізованих інструментів або прогресивних методик, які допомогли б покращити процес адаптації дітей до навчання. Їхні знання часто обмежуються основними аспектами соціальної роботи, і хоча вони володіють базовими навичками, їм не вистачає інноваційних підходів для ефективного супроводу учнів з особливими потребами. Співпраця з педагогічним колективом може бути на задовільному рівні, але не завжди достатньою.

Низький рівень готовності виявлено у 40% соціальних працівників. Цей рівень означає, що вони мають обмежене уявлення про специфіку роботи з дітьми з особливими потребами або не мають достатнього досвіду і кваліфікації для виконання своїх функцій у інклюзивному освітньому просторі. Їм може не вистачати необхідних знань і навичок для надання ефективної допомоги дітям з ООП. Часто це супроводжується недостатньою підготовкою щодо специфічних методик соціального супроводу та корекційної роботи. Соціальні працівники можуть відчувати брак часу для проведення індивідуальних консультацій, а також не мати доступу до необхідних спеціалізованих інструментів для ефективної роботи з дітьми з ООП. У таких випадках робота з батьками часто обмежується мінімумом, і надані рекомендації можуть бути недостатньо конкретними або корисними для реального покращення ситуації.

Як бачимо, рівень готовності соціальних працівників ІРЦ до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі можна охарактеризувати як недостатній, що вказує на необхідність розробки відповідної тренінгової програми. Результати показали, що хоча соціальні працівники мають загальні уявлення про специфіку роботи з

дітьми з особливими потребами, готовність до ефективної організації соціальної роботи в умовах інклюзивного середовища залишає бажати кращого. Відсутність достатньої кваліфікації і навичок у роботі з дітьми з різними видами особливих освітніх потреб є однією з головних проблем, які впливають на якість роботи. Враховуючи зазначене, є потреба в розробці спеціалізованих програм для соціальних працівників, які б дозволили підвищити їхню професійну підготовку.

2.3. Моніторинг та оцінка результатів організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі

Навчання соціальних працівників організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі є важливим для забезпечення ефективної підтримки та адаптації дітей до навчального середовища. В умовах інклюзивної освіти, де діти з різними потребами навчаються разом з однолітками, соціальні працівники повинні мати глибокі знання та навички, щоб адекватно реагувати на потреби кожної дитини, сприяти їх соціалізації та розвитку. Відсутність належної підготовки може призвести до низької якості соціальної роботи, що, в свою чергу, ускладнить процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітній простір. Тому навчання та підвищення кваліфікації соціальних працівників у цьому напрямку є необхідним кроком для створення ефективної і підтримуючої інклюзивної освіти.

Оскільки програма спрямована на розвиток професійних компетенцій, удосконалення навичок взаємодії з дітьми, батьками та педагогічним колективом, а також на забезпечення ефективного соціального супроводу та підтримки учнів з ООП для успішної інтеграції в освітній процес, то її метою є підвищення рівня готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Завдання програми:

1. Надання соціальним працівникам знань про законодавчі та нормативно-правові основи інклюзивної освіти, принципи та підходи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

2. Формування умінь здійснювати індивідуальний соціальний супровід дітей з різними порушеннями розвитку, враховуючи їхні специфічні потреби.

3. Навчання соціальних працівників методам побудови ефективної комунікації з педагогічним колективом та батьками, що сприятиме покращенню соціалізації дітей з ООП.

4. Навчання соціальних працівників практичним методам корекції та підтримки дітей з ООП, розвитку їх соціальних, комунікативних навичок.

5. Підготовка соціальних працівників до надання допомоги дітям у кризових ситуаціях, таких як стрес, булінг, конфлікти в колективі, а також методам вирішення таких проблем.

6. Надання соціальним працівникам знань і навичок для ефективної роботи в команді з педагогами, психологами, лікарями та іншими спеціалістами, що працюють з дітьми з особливими потребами.

7. Навчання соціальних працівників оцінювати потреби кожної дитини, що має ООП, та адаптувати соціальний супровід відповідно до цих потреб.

Зміст програми підвищення рівня готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі узагальнено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Програма підвищення рівня готовності соціальних працівників
до організації соціальної роботи з дітьми з особливими
потребами в інклюзивному освітньому просторі**

Тема заняття	Мета заняття	Вправи та ігри
Тема. «Інклюзія – це більше, ніж слова»	Опанування основ інклюзивної освіти, розуміння її філософії та значення для створення доступного і підтримуючого середовища для дітей з ООП.	«Карта інклюзії» – створення візуальних проєктів щодо реалізації інклюзивного навчання. «Інклюзивний клас» – адаптація конкретного уроку для учнів з різними ООП.

Тема. «Як стати «мостом» між дитиною, батьками та школою»	Формування навичок ефективної комунікації з батьками та педагогами для створення партнерської команди, що працює на благо дитини.	«Перехрестя» – моделювання ситуацій взаємодії з батьками та педагогами. «Міст між сторонами» – створення плану взаємодії з батьками та педагогами.
Тема. «Як діагностувати індивідуальні потреби дітей з ООП»	Ознайомлення з методами діагностики та оцінки індивідуальних потреб дітей з ООП для створення індивідуальних планів роботи.	«Візит до лікаря» – класифікація потреб дітей за допомогою карток з описами порушень. «Діагностичний кейс» – розробка індивідуальних планів допомоги на основі діагностичних даних.
Тема. «Психоемоційна підтримка дітей з ООП у важких ситуаціях»	Опанування методів психоемоційної підтримки дітей з ООП, навчання зняття стресу та емоційної напруги.	«Емоційний лабіринт» – моделювання емоційно важких ситуацій та вибір оптимальних способів підтримки. «Релаксація через дихання» – тренування технік релаксації для зняття напруги.
Тема. «Методи корекційної роботи з дітьми з порушеннями розвитку»	Ознайомлення з методиками корекційної роботи для дітей з різними порушеннями розвитку та практичними порадами для їх використання в освітньому процесі.	«Корекційна мозаїка» – поєднання різних методів корекції для роботи з дітьми з ООП. «Індивідуальний план» – створення індивідуальних програм для дітей з особливими потребами.
Тема. «Як працювати в команді з педагогами, психологами та іншими фахівцями»	Розвиток навичок командної роботи та ефективної взаємодії з іншими фахівцями для комплексної допомоги дітям з ООП.	«Кругла таблиця» – модель ефективної командної взаємодії між фахівцями. «Мозковий штурм» – вироблення спільних стратегій дій для допомоги дітям з ООП.
Тема. «Як допомогти дитині включитися в освітнє середовище»	Вивчення методів адаптації дітей до нових умов, створення підтримуючого середовища для їх інтеграції в клас.	«Перша зустріч» – моделювання ситуацій першого знайомства дитини з новим класом. «Дорога до успіху» – планування етапів адаптації дитини до інклюзивного середовища.
Тема. «Як розвинути соціальні навички у дітей з ООП»	Навчання соціальних працівників методам розвитку соціальних, комунікативних навичок та навичок співпраці у дітей з ООП.	«Соціальний лабіринт» – розробка стратегій для розвитку соціальних навичок у дітей з ООП через рольові ігри. «Мовна гра» – розвиток мовленнєвої активності через інтерактивні вправи.
Тема. «Як допомогти дітям з ООП адаптуватися і бути в безпеці?»	Обговорення проблем булінгу та дискримінації дітей з ООП, розробка стратегій їх захисту та забезпечення безпеки в навчальному середовищі.	«Ми разом» – створення стратегії захисту дітей від булінгу. «Безпека перш за все» – тренування навичок реагування на ситуації булінгу та дискримінації.
Тема. «Як стати підтримкою для родини»	Опанування принципів співпраці з батьками для	«Сімейна підтримка» – тренування навичок взаємодії з

в інклюзивному процесі»	підтримки їх у адаптації дитини до інклюзивного середовища, забезпечення комунікації і допомоги родині.	родиною в процесі адаптації дитини. «Разом до мети» – розробка індивідуальних планів підтримки родини та дитини в процесі інклюзії.
-------------------------	---	--

Коротко охарактеризуємо заняття програми підвищення рівня готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Заняття охоплювало основи інклюзивної освіти, її філософію та значення для створення доступного, рівного та підтримуючого освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Важливим аспектом було розуміння того, що інклюзія – це не просто формальність, а зміна свідомості та підходів у навчальному процесі. Під час заняття учасники мали можливість розглянути практичні приклади інклюзії, що допомогли зрозуміти її реальний вплив на соціалізацію та адаптацію дітей в умовах загальноосвітніх установ. Також було вивчено, як інклюзія сприяє розвитку дітей як соціальних індивідів, здатних співіснувати з іншими в суспільстві. Вправи типу «Карта інклюзії», дозволили учасникам у групах створювати візуальні проекти, що описують етапи реалізації інклюзивного навчання. У грі «Інклюзивний клас» кожен учасник намагався адаптувати урок для учнів з різними типами особливих потреб, що дало змогу краще зрозуміти специфіку інклюзивного навчання та практично застосувати теоретичні знання. Такий підхід допоміг розвинути у соціальних працівників розуміння важливості безбар'єрного освітнього середовища для кожної дитини.

Заняття 2 спрямоване, щоб навчити соціальних працівників важливості взаємодії між усіма сторонами освітнього процесу – дитиною, її батьками та педагогами. Учасники вивчали методи побудови ефективної комунікації та партнерства, що дозволяє забезпечити якісну підтримку дітей з ООП. Велика увага приділялася вивченню психологічних аспектів спілкування з батьками, адже часто саме батьки є основними захисниками прав дитини. Заняття включало вправи, які допомогли розвивати навички співпраці та

взаєморозуміння. У вправі «Перехрестя» учасники моделювали різні ситуації взаємодії з батьками, враховуючи специфіку їх емоційного стану та можливі конфліктні ситуації. Вправа «Міст між сторонами» навчала вирішувати проблеми, знаходити компроміси та формувати план взаємодії, що сприяє розвитку гармонійних відносин між усіма учасниками процесу. У ході заняття особлива увага зверталася на створення атмосфери довіри та співпраці, що є важливим аспектом для успішної соціалізації дітей з особливими потребами.

Заняття 3 спрямоване на формування в учасників навичок використання методів діагностики та оцінки індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Протягом заняття соціальні працівники вивчали різні інструменти для збору інформації про фізичні, емоційні та соціальні особливості дитини, що допомагає створити індивідуальний план роботи. Включено вправу «Візит до лікаря», де учасники повинні були визначити і класифікувати потреби дітей за допомогою карток із описами різних порушень. Вправа допомогла засвоїти навички оцінки потреб і визначення ключових аспектів, на які потрібно звертати увагу під час соціального супроводу. У грі «Діагностичний кейс» учасники отримали конкретні ситуації, що вимагають аналізу та розробки індивідуальних планів допомоги для дітей з різними ООП. Це заняття дозволило учасникам досконало освоїти методи діагностики та планування, необхідні для подальшої роботи з дітьми з особливими потребами.

На занятті 4 обговорювались методи психоемоційної підтримки дітей, які переживають стресові ситуації, зокрема в процесі адаптації до інклюзивного освітнього середовища. Практичні вправи допомогли соціальним працівникам освоїти методи надання емоційної підтримки дітям, навчити їх справлятися з негативними емоціями, тривогою та стресом. Вправа «Емоційний лабіринт» дозволяла учасникам змодельовати різні емоційно важкі ситуації, з якими стикаються діти з ООП, і знайти оптимальні способи реагування. У вправах «Релаксація через дихання» учасники практикували техніки, що дозволяють зняти напруження, заспокоїти дитину та допомогти їй адаптуватися до стресових ситуацій. Це заняття сприяло розвитку вміння надавати ефективну

емоційну підтримку дітям та створювати для них безпечне і комфортне середовище.

На занятті 5 соціальні працівники знайомились із методиками, які використовуються для корекційної роботи з дітьми, що мають різні порушення розвитку – від мовних до моторних. Особливу увагу приділено практичним методам роботи, які можна застосовувати у класах під час навчання. Вправа «Корекційна мозаїка» допомогла учасникам зрозуміти, як поєднувати різні методи та підходи для корекції розвитку в дітей з ООП, а також як адаптувати освітній процес для кожної дитини. У грі «Індивідуальний план» учасники мали можливість створити індивідуальні програми для дітей з особливими потребами на основі їх діагностичних даних. Це заняття дозволило соціальним працівникам поглибити свої знання в сфері корекційної роботи та ознайомитись з ефективними методами підтримки дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання.

Заняття 6 спрямоване на розвиток навичок ефективної командної роботи. Під час заняття учасники вивчали, як правильно взаємодіяти з іншими фахівцями – педагогами, психологами, логопедами, медичними працівниками та іншими спеціалістами – для того, щоб забезпечити комплексну допомогу дітям з ООП. Вправа «Кругла таблиця» допомогла учасникам зрозуміти, як вирішувати спільні завдання і підтримувати дитину через інтеграцію різних фахівців. В грі «Мозковий штурм» учасники повинні були спільно виробити стратегію дій для комплексної допомоги дитині з особливими потребами. Це заняття допомогло створити у соціальних працівників розуміння важливості міждисциплінарної співпраці для забезпечення якісного супроводу дітей з ООП у школах.

Заняття 7 охоплювало стратегії і методи, які допомагають дитині з ООП адаптуватися до нового освітнього середовища. У рамках заняття учасники вивчали перші кроки інтеграції дитини в клас, визначали особливості та труднощі, з якими діти можуть стикатися на початкових етапах навчання. Вправа «Перша зустріч» дозволила соціальним працівникам потренуватися у моделюванні ситуацій першого знайомства дитини з її новим класом, визначити

важливі аспекти соціалізації та створення комфортного середовища. У вправі «Дорога до успіху» учасники працювали над стратегією адаптації, враховуючи різні потреби дітей, що допомогло усвідомити важливість кожного етапу інтеграції дитини в інклюзивне середовище.

Заняття 8 спрямоване на розвиток соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами через використання спеціальних методик та вправ. В ході заняття учасники навчалися ефективно працювати з дітьми для розвитку їх комунікативних навичок, навичок співпраці та соціальної взаємодії. Вправа «Соціальний лабіринт» дозволяла учасникам тренуватися в створенні умов для розвитку соціальних навичок у дітей через рольові ігри. Вправи «Мовна гра» та «Шлях до співпраці» дозволяли розвивати мовленнєву активність, навички спільної діяльності та роботи в групах, що сприяло підвищенню рівня соціалізації дітей з ООП до освітнього простору.

Заняття 9 присвячене важливим питанням, таким як булінг і дискримінація дітей з ООП у закладах освіти. Соціальні працівники вивчали методи боротьби з булінгом, стратегії забезпечення безпеки дітей і створення середовища, вільного від насильства та дискримінації. Вправа «Ми разом» допомогла розвинути навички співпраці в колективі, де учасники мали змогу спільно знайти ефективні стратегії захисту дітей від булінгу. Вправа «Безпека перш за все» навчала важливості створення безпечного середовища для дітей з ООП, щоб забезпечити їм рівні можливості для навчання і розвитку в інклюзивному просторі.

Заняття 10 спрямоване на навчання соціальних працівників тому, як бути ефективною підтримкою для родин дітей з ООП. Учасники вивчали важливість співпраці з родиною, забезпечення підтримки батьків у процесі адаптації дитини до інклюзивного середовища. Вправи типу «Сімейна підтримка» сприяли розвитку навичок взаємодії з родиною для створення індивідуальних планів допомоги та розвитку дитини. Вправа «Разом до мети» дала учасникам можливість поглибити знання в області підтримки родини, допомоги в адаптації дитини і сприяння їй у процесі інклюзії.

Заняття програми підвищення готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі виявилися надзвичайно ефективними, оскільки вони забезпечили соціальним працівникам не лише теоретичні знання, але й практичні інструменти для роботи з дітьми з ООП. Підвищення готовності соціальних працівників відбулося через інтерактивні методи навчання, які дозволили учасникам розвивати необхідні навички комунікації, емпатії та адаптації до специфічних умов роботи з дітьми з особливими потребами (рис. 2.2).

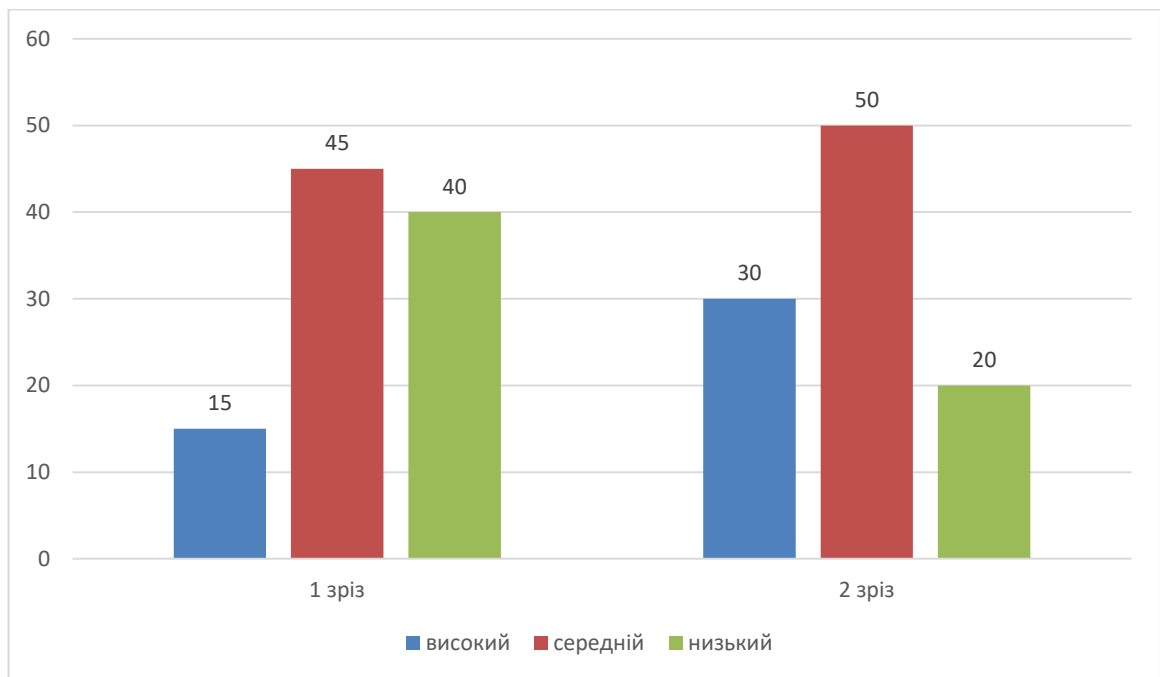

Рис. 2.2. Рівні готовності соціальних працівників ІРЦ до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі (1 і 2 зрізи, %)

Зокрема, після завершення програми підвищення готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі, рівні готовності учасників змінилися. Раніше соціальні працівники демонстрували різний рівень підготовленості до роботи з дітьми з ООП, але після тренінгів і практичних занять спостерігалось суттєве поліпшення їхніх навичок та компетенцій. Після повторного

анкетування високий рівень готовності виявлено у 30% соціальних працівників (було 15%). Середній рівень готовності виявлено у 50% соціальних працівників (було 45%). Низький рівень готовності виявлено у 20% соціальних працівників (було 40%).

Початково багато учасників були на середньому та низькому рівні готовності. Вони мали базові знання про інклюзивну освіту, але їхні практичні навички та здатність працювати з дітьми з ООП були обмежені. Після участі в програмі вони набули значно більших знань і практичних навичок, зокрема в сфері психоемоційної підтримки дітей, адаптації до нових умов, розвитку соціальних навичок та боротьби з булінгом. Тренінгові сесії та вправи, що були спрямовані на розвиток цих компетенцій, дозволили соціальним працівникам розширити свій підхід до роботи з дітьми і краще розуміти їхні потреби. Рівень готовності значно зріс, зокрема, на етапі після закінчення програми багато соціальних працівників почали демонструвати високий рівень впевненості у своїй здатності ефективно взаємодіяти з дітьми з ООП, надавати їм необхідну підтримку та працювати в команді з іншими фахівцями. Завдяки інтерактивним вправам, іграм та рольовим ситуаціям, соціальні працівники навчилися активно застосовувати методи корекційної роботи, використовувати стратегії соціалізації дітей, а також адаптувати їх до освітнього середовища.

Отже, підсумовуючи результативність програми підвищення готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі, можна стверджувати, що вона була надзвичайно ефективною. Програма не лише дозволила учасникам глибше зрозуміти принципи та філософію інклюзивної освіти, але й дала їм конкретні інструменти для впровадження цих принципів на практиці. Завдяки інтерактивним заняттям, вправам та іграм соціальні працівники покращили свої навички в роботі з дітьми з ООП, здобули досвід взаємодії з батьками та педагогами, навчились ефективно працювати в команді з іншими фахівцями.

Висновки до розділу 2

1. Законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми з ООП визначає умови для рівного доступу до освіти та розвитку таких дітей. Нормативно-правові акти, зокрема Закони України та постанови Кабінету Міністрів, регулюють діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, що надають соціально-психолого-педагогічний супровід і корекційні послуги. ІРЦ сприяють адаптації дітей в навчальному середовищі та тісно співпрацюють з педагогами та родинами для ефективної підтримки розвитку дітей. Перелічене забезпечує комплексний підхід до кожної дитини з особливими освітніми потребами, що мінімізує труднощі інтеграції в суспільство.

2. Стан організації соціальної роботи з дітьми з ООП в інклюзивному освітньому просторі був оцінений через опитування соціальних працівників ІРЦ. Результати показали, що 15% працівників мають високий рівень готовності до організації соціальної роботи, 45% – середній, а 40% – низький. Це свідчить про недостатню готовність до ефективної роботи в інклюзивному просторі, що вимагає подальшого вдосконалення підходів і методів підтримки.

3. Оцінка результатів організації соціальної роботи показала ефективність тренінгової програми для соціальних працівників, спрямованої на підвищення їхньої готовності до роботи з дітьми з ООП. Після програми рівень готовності змінився: високий рівень готовності збільшився до 30%, середній – до 50%, а низький зменшився до 20%. Тренінг допоміг учасникам розуміти принципи інклюзивної освіти та здобути практичні навички для ефективної роботи в команді з батьками і педагогами, що сприяє інтеграції дітей в освітній процес.

ВИСНОВКИ

Проведене у кваліфікаційній роботі обґрунтування особливостей організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі дало змогу зробити такі висновки.

1. Визначено концептуальні засади організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: 1) інклюзивність, яка забезпечує дітям з особливими потребами рівний доступ до освіти, сприяє їх інтеграції в суспільство та розвитку особистісного потенціалу; 2) підтримка з боку соціальних працівників, педагогів і психологів, що дозволяє дітям подолати соціальну ізоляцію і адаптуватися в освітньому середовищі; 3) індивідуальний підхід, що враховує потреби та особливості кожної дитини, є основою для створення персоналізованих планів, які відповідають специфічним потребам дитини; 4) міждисциплінарність і цілісність, які дозволяють об'єднати зусилля медичних, соціальних та освітніх фахівців для досягнення комплексного розвитку дитини, що охоплює усі аспекти її життя; 5) підтримка родини і повага до прав дитини, які є важливими складовими цього процесу, адже саме сім'я відіграє ключову роль у соціалізації та розвитку дитини, а забезпечення прав дитини на освіту та участь у житті громади створює основи для її гармонійного розвитку в суспільстві. Перелічені засади мають на меті створення інклюзивного середовища, в якому кожна дитина з особливими освітніми потребами може досягти свого потенціалу та повною мірою реалізувати свої можливості.

2. Охарактеризовано типологію психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами. Показано, що різні підходи до класифікації, такі як етіологічний, психогенний, конституційний і церебрально-органічний, дозволяють чітко визначити характер порушень та забезпечити відповідні методи корекційної роботи, що враховують специфіку кожної категорії дітей. Знання специфічних особливостей психофізичних порушень дає змогу соціальним працівникам ефективно співпрацювати, створюючи інклюзивне середовище, що відповідає вимогам і можливостям дітей з особливими потребами. Такий підхід сприяє більш глибокому розумінню причин і проявів порушень, що допомагає у створенні індивідуалізованих програм підтримки та розвитку дітей, що мають потребу в особливих умовах навчання та соціалізації.

3. Виявлено основні чинники соціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі. Показано, що особливості розвитку дитини визначають необхідність індивідуального підходу до навчання та підтримки, що дозволяє враховувати потреби кожної дитини з ООП у різних сферах. Взаємодія з батьками та родиною сприяє кращій соціалізації дітей і забезпечує тісну співпрацю між навчальним закладом і сім'єю. Психологічна підтримка та адаптація важливі для усунення емоційних труднощів та розвитку соціальних навичок у дітей, що сприяє їх успішній адаптації в колективі. Організація інклюзивного середовища, як фізичного, так і емоційного, створює безпечні умови для розвитку кожної дитини, що сприяє її інтеграції в суспільство. Впровадження інтерактивних методів навчання дозволяє дітям залучатися до освітнього процесу, що сприяє розвитку в них важливих комунікативних і соціальних навичок.

4. Обґрунтовано законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі. Показано, що законодавче та інституційне забезпечення соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі визначає створення умов, що забезпечують рівний доступ до освіти та розвитку таких дітей. До нормативно-правового забезпечення відносяться Закони України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативні акти, які визначають

принципи і механізми роботи інклюзивно-ресурсних центрів. ІРЦ здійснюють соціально-психолого-педагогічний супровід, забезпечують соціалізацію та надають корекційно-розвиткові послуги. ІРЦ забезпечують комплексний підхід до кожної дитини, сприяють її адаптації в навчальному середовищі, а також активно співпрацюють з педагогами та сім'ями, що дає змогу ефективно підтримувати дітей у розвитку, мінімізуючи можливі труднощі.

5. Досліджено стан організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивноосвітньому просторі. Для опитування соціальних працівників інклюзивно-ресурсних центрів використано розроблену нами анкету, спрямовану на оцінку стану організації соціальної роботи з дітьми з ООП в умовах інклюзивного освітнього простору. Результати опитування засвідчили, що ІРЦ має значний потенціал для вдосконалення. Виявлено три рівні готовності соціальних працівників ІРЦ до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі – високий (15%), середній (45%), низький (40%). Рівень готовності соціальних працівників ІРЦ до організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі охарактеризовано як недостатній.

6. Проведено оцінку результатів організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивноосвітньому просторі. Розроблено й апробовано тренінгову програму, спрямовану на підвищення рівня готовності соціальних працівників до організації соціальної роботи з дітьми з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі, зокрема розвиток у них професійних компетенцій, удосконалення навичок взаємодії з дітьми, батьками та педагогічним колективом, а також забезпечення ефективного соціального супроводу та підтримки учнів з ООП для успішної інтеграції в освітній процес. Доведено, що після завершення програми рівні готовності учасників змінилися. Зокрема, після повторного анкетування високий рівень готовності виявлено у 30% соціальних працівників (було 15%), середній – у 50% (було 45%), низький – у 20% (було 40%). Доведено, що участь у програмі не лише дозволила учасникам зрозуміти принципи та філософію інклюзивної

освіти, але й дала інструменти для впровадження цих принципів на практиці. Завдяки інтерактивним заняттям, вправам та іграм соціальні працівники покращили свої навички в роботі з дітьми з ООП, здобули досвід взаємодії з батьками та педагогами, навчились ефективно працювати в команді з іншими фахівцями.

Перспективами дослідження можна визначити розробку й апробацію програми навчальних занять для працівників соціально-психологічних служб освітніх закладів і батьків дітей з ООП щодо організації соціальної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева І. В., Лузінова І. І. Соціальний супровід дітей з обмеженими можливостями здоров'я. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2023. Вип. 23. С. 3-8.
2. Андрійчук С. Сучасна система соціального обслуговування дітей з особливими потребами. *Вісник Львівського національного університету. Сер. педагогічна*. 2015. Вип. 20. С. 178–184.
3. Бистрова Ю. О., Петруня А. М., Коваленко В. Є., Лобода С. М., Колодна Н. А. Соціалізація слабозорих дітей (комплексне забезпечення) Луганськ : ЛУГНУ імені Тараса Шевченка, 2012. 358 с.
4. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посіб. Київ : Наш час, 2005. 176 с.
5. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку : методичні рекомендації. Кропивницький : КОППО ім. В. Сухомлинського, 2017. 48 с.
6. Все про соціальну роботу: навчальний енциклопедичний словник-довідник / за ред. В. М. Пічі. Львів: Новий світ – 2000, 2013. 616 с.

7. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
8. Газман О. С. Соціальна підтримка дітей в освіті як інноваційна проблема. *Нові цінності сучасної освіти*. 2015. Вип. 3. С. 58-59.
9. Гладких Н. В. Специфічні особливості психофізичного розвитку дітей з комплексними порушеннями опорно-рухового апарату, інтелекту та зору. *Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки*. 2015. Вип. 11-12. С. 82-95.
10. Гонеев О.Д. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. 280 с.
11. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних закладах для дітей з особливими потребами : навч.посіб. Суми : Університетська книга, 2018. 302 с.
12. Діти з тимчасовою затримкою психічного розвитку / за ред. Т.А. Власової. Київ : Наш час, 2011. 148 с.
13. Дефектологічний словник : навч. посіб. / за ред. В.І. Бондаря, В.М.Синьова. Київ : Леся, 2011. 528 с.
14. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання : навч. посіб. для педагогів і шкільних психологів / Т. Д. Ілляшенко, Н. А. Бастун, Т. В. Сак. Київ : ІЗМН, 2017. 128 с.
15. Дмітрієва О. І. Комплексний підхід до психосоціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами у сучасному навчальному закладі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2017. Вип. 34. С. 10-15.
16. Зайцев Д.В. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 2019. 323 с.
17. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у закладах освіти різних типів. *Початкова школа*. 2017. № 12. С. 46-49.
18. Класифікація психічних і поведінкових розладів: клінічний опис і вказівки по діагностиці. Київ : Сфера, 2005. 308 с.

19. Колодна Н. А., Бистрова Ю. А. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. Луганськ, 2010. Частина I. № 10 (197). С. 80-91.
20. Колодна Н. А., Муренець Л. С., Примаць О.Я. Навчально-реабілітаційний центр як педагогічна система соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Директор школи*. 2017. № 19/20. С. 85-104.
21. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в освітньому просторі : початкова ланка. Київ, 2010. 96 с.
22. Комплексний супровід дітей в умовах навчального закладу : навч.-метод. посіб. / Ю.О. Бистрова, А.М. Петруня, В.Є. Коваленко, Н. А. Колодна, С. А. Лупирь. Луганськ : ЛугНУ імені Тараса Шевченка, 2012. 288 с.
23. Корекційна педагогіка в початковій освіті / Г. Кумарина, М. Вайнер, Ю. В'юнкова. Київ : Знання, 2013. 320 с.
24. Корекційна педагогіка / за ред. М. Вайнер. Луганськ : ЛугНУ імені Тараса Шевченка, 2001. 320 с.
25. Костенкова Ю. А. Діти з затримкою розвитку : особливості мови, письма, мовлення. Луганськ : ЛугНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 64 с.
26. Кутепова Є. М. Досвід взаємодії спеціальної (корекційної) із загальною освітою в умовах інклюзивної практики. *Психологія і педагогіка*. 2021. № 1. С. 103-112.
27. Липа В.А. Психологічні основисоціально-педагогічної корекції : посібник. Донецьк : Лебідь, 2013. 319 с.
28. Луценко І. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими потребами. *Психолог. Шк. світ*. 2015. №40. С. 19-27.
29. Мартиненко І. В., Базима Н. В., Качуровська О. Б., Коломієць Ю. В. Особливості психолого-педагогічного супроводу дитини з труднощами в навчанні в інклюзивному освітньому просторі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 36. Серія 19. С. 68-74.

- 30.Матвеева М. П., Миронова С. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2005. 164 с.
- 31.Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту : монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2017. 304 с.
- 32.Моргун В. Ф. Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 464 с.
- 33.Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод.посіб.Рівне, 2016. 141 с.
- 34.Освіта осіб з особливими потребами : нормативна база.URL :<https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebam-normativna-baza>.
- 35.Основи корекційної педагогіки : навч.-метод.посіб./ за ред. С.Миронової. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. Івана Огієнка, 2010. 264 с.
- 36.Основи корекційної педагогіки / за ред. В. А. Липи. Донецьк : Либідь, 2012. 319 с.
- 37.Островська В. Дитина з особливими потребами в школі.*Психолог. Шк.світ*. 2014. № 10. С. 60-61.
- 38.Положення про інклюзивно-ресурсний центр : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BFText>.
- 39.Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі : метод. посіб. / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. Чернівці : Технодрук, 2019. 196 с.
- 40.Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та затримкою психічного розвитку / за ред. Вавіної Л.С. Київ : АТОПОЛ, 2011. 180 с.
- 41.Розум С. І. Психологія соціалізації і соціальної адаптації людини. Луганськ : ЛУГНУ імені Тараса Шевченка, 2006. 164 с.
- 42.Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю

учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. Київ : Актуальна освіта, 2015. 246 с.

43. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник : у 2-х ч. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Ч. 1: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіка). 2007. 241 с.
44. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.
45. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2008. 524 с.
46. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. В. І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2013. 436 с.
47. Спеціальна психологія : тексти : навч. посіб. : у 2 ч. / М. П. Матвєєва (ред.), С. П. Миронова (ред.). Кам'янець-Подільський, 1999. Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2001. 158 с.
48. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. / за ред. Софій Н. З. Київ : Плеяди, 2015. 66 с.
49. Тарасюк С. О. Формування соціально-комунікативної активності дітей із затримкою розвитку в процесі корекційного навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2009. 20 с.
50. Туріщева Л. В. Особливості навчання учнів з особливими потребами. *Початкове навчання та виховання*. 2015. № 32/33. С. 40-46.
51. Ужченко І. Ю. Психологія дітей із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Луганськ : ЛугНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. 125 с.
52. Уманець Г. М. Інклюзивна освіта : особливій дитині – особлива увага : практико-зорієнтований посібник. Донецьк : Витоки, 2010. 128 с.
53. Фомічова Л. І. Теоретичні підходи до навчання дітей у спеціальних школах. *Актуальні проблеми теорії і практики спеціальної педагогіки та психології*. Київ, 2002. С. 199-207.

54.Швед М. Основи інклюзивної освіти : підручник. Львів : Український католицький університет, 2015. 360 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для соціальних працівників ІРЦ

Інструкція.Шановні соціальні працівники, ця анкета спрямована на оцінку стану організації соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ІРЦ. Ваші відповіді допоможуть оцінити поточну ситуацію та виявити потреби для покращення соціального супроводу дітей з ООП. Анкета є анонімною та конфіденційною.

1. Як довго ви працюєте соціальним працівником в ІРЦ?
 - Менше 1 року
 - 1–3 роки
 - 4–5 років
 - Більше 5 років
2. Чи отримуєте ви регулярне навчання та підвищення кваліфікації щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами?
 - Так
 - Ні
3. Які основні труднощі ви відчуваєте під час соціального супроводу дітей з ООП?
 - Недостатня кількість часу для індивідуальної роботи
 - Низький рівень співпраці з педагогами
 - Недостатнє фінансування
 - Відсутність спеціалізованих програм
 - Інше (вказіть)
4. Чи вважаєте ви, що рівень матеріально-технічного забезпечення вашого ІРЦ відповідає вимогам для роботи з дітьми з особливими потребами?

- Так, достатньо
- Частково є недоліки
- Ні, недостатньо

5. Як ви оцінюєте рівень співпраці між соціальними працівниками та педагогічним колективом?

- Високий рівень співпраці
- Середній рівень співпраці
- Низький рівень співпраці

6. Чи отримуєте ви достатньо підтримки від адміністрації ІРЦ у вашій роботі?

- Так, постійну підтримку
- Іноді отримую підтримку
- Ні, не отримую підтримку

7. Які методи соціального супроводу ви використовуєте найчастіше?

- Індивідуальні консультації з батьками
- Психологічні тренінги для дітей
- Спільні заняття з педагогами
- Патронаж та супровід дітей у класах
- Інше (вказіть)

8. Чи вистачає вам часу для індивідуальної роботи з кожною дитиною з ООП?

- Так, вистачає
- Іноді не вистачає
- Ні, не вистачає

9. Як часто ви проводите консультування батьків дітей з ООП?

- Щотижня
- Раз на місяць
- Раз на півроку
- Рідше

10. Чи є у вас чітке уявлення про індивідуальні потреби кожної дитини в групі, з якою ви працюєте?

- Так
- Частково
- Ні

11. Як ви оцінюєте рівень психологічної підтримки для дітей з ООП в ІРЦ?

- Високий
- Середній
- Низький

12. Чи виникають труднощі у процесі адаптації дітей до інклюзивного освітнього середовища?

- Так, серйозні труднощі
- Іноді виникають труднощі
- Ні, не виникають труднощі

13. Як часто ви співпрацюєте з іншими спеціалістами (психологами, логопедами, лікарями)?

- Щодня
- Раз на тиждень
- Раз на місяць
- Рідко

14. Чи вважаєте ви, що необхідно покращити взаємодію з батьками учнів щодо процесу соціалізації дітей?

- Так
- Частково
- Ні

15. Чи є у вас доступ до спеціалізованих інструментів для проведення соціального супроводу дітей з ООП (тестів, методик тощо)?

- Так, є
- Частково є
- Ні, не маю доступу

16. Наскільки ефективною є організація соціально-педагогічного супроводу для дітей з ООП у вашому ІРЦ?

- Високоефективна
- Середньоефективна
- Низькоефективна

17. Як ви оцінюєте рівень взаємодії з іншими соціальними працівниками в межах ІРЦ?

- Високий рівень взаємодії
- Середній рівень взаємодії
- Низький рівень взаємодії

18. Що, на вашу думку, потрібно покращити в організації соціального супроводу дітей з ООП?

- Збільшити фінансування
- Поліпшити професійну підготовку працівників
- Покращити матеріально-технічну базу
- Інше (вказіть)

19. Як ви оцінюєте готовність колективу ІРЦ до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного простору?

- Висока готовність
- Середня готовність
- Низька готовність

20. Чи є у вашому ІРЦ програми для розвитку соціальних навичок дітей з ООП (наприклад, управління емоціями, співпраця з однолітками)?

- Так, є
- Частково є
- Ні, таких програм немає

Дякуємо за щирі відповіді!

Додаток Б

Розробки занять програми для соціальних працівників ІРЦ

Заняття 1

Тема. «Інклюзія – це більше, ніж слова»

Мета: ознайомлення учасників з основами інклюзивної освіти, розумінням її філософії та принципів. Соціальні працівники навчаються важливості інклюзивного підходу в освіті, а також розглянуть практичні приклади, як інклюзія сприяє соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається із знайомства учасників та визначення основних цілей програми. Тренер пропонує учасникам поділитися своїм досвідом роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема щодо адаптації дітей у класах з інклюзивною освітою. Це дозволяє налаштувати групу на активну співпрацю та обговорення актуальних проблем і шляхів їх вирішення. Тренер уточнює основні терміни, такі як «інклюзія», «рівність можливостей», «інклюзивне середовище», щоб забезпечити єдине розуміння концепції.

2. Основна частина

Вправа «Карта інклюзії». Учасники розподіляються на групи та отримують картки з різними аспектами інклюзії (наприклад, фізична доступність, педагогічні підходи, психологічна підтримка). Завдання груп – створити «Карту інклюзії», яка б включала способи інтеграції цих аспектів у навчальний процес. Кожна група презентує свої ідеї та разом обговорюють важливість інтеграції цих елементів для успішної соціалізації дітей.

Вправа «Інклюзивний клас».Проводиться імітація уроку в інклюзивному класі. Учасникам пропонується обговорити, як можна адаптувати матеріал для дітей з різними особливими потребами, враховуючи індивідуальні освітні потреби. Задача – розробити урок, де кожен учень зможе бути залучений до активності в залежності від своїх можливостей. Це дає змогу соціальним працівникам побачити інклюзивний процес на практиці.

Вправа «Діти різні, але рівні». Учасники розігрують ситуацію, де кожен представляє певну дитину з особливими освітніми потребами (дитина з аутизмом, з порушенням слуху, з розладами зору тощо). Завдання – визначити, як можна адаптувати підхід до навчання, які ресурси необхідні для комфортного перебування в класі та як підходити до такої дитини з емоційної точки зору.

3. Рефлексія та підсумок

Заняття завершується рефлексією, де учасники мають можливість поділитися своїми враженнями від вправ, що були виконані. Кожен розповідає, що для нього стало найбільш важливим у розумінні інклюзивної освіти, і як ці знання можна застосувати на практиці. Підсумки уроку допомагають соціальним працівникам зрозуміти, наскільки важливе створення інклюзивного середовища для дітей з особливими освітніми потребами.

Заняття 2

Тема. «Як стати «мостом» між дитиною, батьками та школою»

Мета: розвиток навичок комунікації соціальних працівників з батьками та педагогами для створення єдиної команди, яка працює на благо дитини. Учасники навчаються будувати ефективну взаємодію між усіма сторонами, що забезпечить успішну адаптацію та соціалізацію дітей з ООП.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається із обговорення важливості партнерства між соціальним працівником, педагогами та батьками для досягнення успіху у роботі з дітьми з ООП. Тренер пропонує учасникам поділитися досвідом з організації співпраці з батьками і педагогами. Після цього розглядаються ключові аспекти успішного партнерства та обговорюються проблеми, що виникають під час комунікації між сторонами.

2. Основна частина

Вправа«Перехрестя». Учасники розбиваються на групи та отримують ситуаційні картки, де описано різні випадки взаємодії між батьками, педагогами та соціальними працівниками (наприклад, непорозуміння з питань адаптації дитини або конфлікт між батьками і педагогом). Завдання кожної групи – розробити стратегію вирішення проблеми та презентувати її іншим групам.

Вправа «Міст між сторонами». Тренер проводить рольову гру, де один учасник є соціальним працівником, а інші – батьками та педагогами. Завдання – побудувати ефективну комунікацію, вирішити проблему адаптації дитини,

враховуючи різні погляди на ситуацію. Це допомагає практично відпрацювати важливість взаєморозуміння та чіткої комунікації.

Вправа «Слухати, чути, розуміти». Вправи з активного слухання, де один учасник розповідає про свої переживання або досвід, а інший – слухає, не перебиваючи. Після цього проводиться обговорення, як важливо вміти слухати, щоб правильно зрозуміти потреби дитини, батьків та педагогів.

3. Рефлексія та підсумок

У підсумку кожен учасник отримує можливість поділитися своїми враженнями щодо ефективних способів комунікації, обговорити складнощі, які виникали під час ігор та вправ, а також визначити, які методи будуть найефективнішими для створення партнерської команди в реальній роботі.

Заняття 3

Тема. «Як діагностувати індивідуальні потреби дітей з ООП»

Мета: освоєння методів та інструментів для діагностики індивідуальних потреб дітей з ООП. Учасники навчаються правильно оцінювати потреби дітей для створення індивідуального підходу, що дозволяє коректно надавати допомогу в межах освітнього процесу.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається з обговорення важливості індивідуального підходу до кожної дитини з ООП. Учасники діляться своїм досвідом діагностики потреб дітей і визначають основні труднощі, з якими стикаються при цьому. Тренер коротко вводить у поняття індивідуальних планів та методів діагностики.

2. Основна частина

Вправа «Візит до лікаря». Вправи з діагностики, де учасники працюють з картками, що містять опис різних типів порушень розвитку дітей. Завдання – правильно класифікувати дітей за їхніми потребами та визначити підходи для надання допомоги. Після цього відбувається групова дискусія щодо інструментів оцінки потреб дітей.

Вправа «Діагностичний кейс». Учасники отримують реальні випадки з роботи соціальних працівників, де потрібно провести діагностику потреб дитини, розробити індивідуальний план допомоги. Це дає можливість навчитися гнучко підходити до кожної ситуації, оцінюючи потреби дитини.

Вправа «Оцінка через рольову гру». Один з учасників виступає в ролі соціального працівника, а інші – діти з різними порушеннями розвитку. Завдання – провести діагностичну бесіду, оцінити потреби дитини та визначити можливості для її інтеграції у навчальний процес.

3. Рефлексія та підсумок

Наприкінці заняття учасники діляться враженнями щодо методів діагностики та інструментів, які вони навчилися застосовувати. Проводиться обговорення, яке з методів виявилось найбільш ефективним, а які аспекти потребують подальшого вдосконалення.

Заняття 4

Тема. «Психоемоційна підтримка дітей з ООП у важких ситуаціях»

Мета: ознайомлення соціальних працівників з методами надання психоемоційної підтримки дітям з особливими освітніми потребами, а також навчити їх технікам, які допомагають справлятися з емоціями та стресовими ситуаціями, знижувати рівень тривоги та покращувати загальний емоційний стан дітей у складних ситуаціях.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається з вітання та невеликої вступної бесіди про значення психоемоційної підтримки в роботі соціальних працівників з дітьми з ООП. Тренер пропонує учасникам поділитися прикладами з практики, коли дитина переживала стресову ситуацію або була емоційно нестабільною, і як вони справлялися з такими моментами. Це допомагає встановити контакт і залучити учасників до активної участі в занятті. Після обговорення тренер вводить основні поняття, що стосуються психоемоційної підтримки та стресу, таких як «емоційна грамотність», «стресові ситуації», «способи заспокоєння».

2. Основна частина

Вправа «Техніки релаксації». Однією з основних частин заняття є ознайомлення з техніками релаксації, які можуть допомогти дитині з ООП знизити рівень стресу. Учасники тренінгу практично освоюють техніку «глибокого дихання», де кожен бере глибокі вдихи і видихи, намагаючись уявити собі спокійну ситуацію. Тренер пояснює, як за допомогою цього методу можна заспокоїти дитину, допомогти їй сконцентруватися і зменшити тривогу.

Вправа «Година емоцій». Проводиться вправа, де учасники в парах обирають різні емоції (страх, гнів, сум, радість) і демонструють їх один одному. Після цього обговорюють, як ці емоції проявляються у дітей з ООП і які техніки можна використати, щоб допомогти їм переживати ці емоції в безпечному середовищі. Це може бути фізична активність, арт-терапія, обговорення емоцій.

Вправа «Подорож у спокій». Вправи з візуалізації, де учасникам пропонується уявити себе у спокійному місці, наприклад, на пляжі або в лісі. Під час цього тренер керує їхніми думками, спонукаючи відчувати гармонію і спокій. Після цього обговорюються способи використання такої техніки з дітьми для досягнення емоційного балансу.

3. Рефлексія та підсумок

Заняття завершується рефлексією. Учасники діляться враженнями про те, як вправи допомогли їм зрозуміти емоції дітей з ООП та як вони можуть застосувати ці техніки на практиці. Тренер підсумовує основні моменти заняття, наголошуючи на важливості підтримки емоційного стану дітей і розвитку емоційної компетентності в соціальній роботі.

Заняття 5

Тема. «Методи корекційної роботи з дітьми з порушеннями розвитку»

Мета: ознайомлення соціальних працівників з основними методиками корекційної роботи, які допомагають дітям з порушеннями розвитку

адаптуватися до соціального середовища, розвивати необхідні навички та покращувати їх соціальні, емоційні й когнітивні функції.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається з огляду на різноманітні порушення розвитку, з якими можуть стикатися діти з ООП, а також обговорення важливості корекційної роботи в інклюзивному середовищі. Тренер ставить завдання: ознайомити учасників з методами корекційної роботи, які можуть бути використані для роботи з дітьми з порушеннями розвитку, починаючи з простих завдань і рухаючись до більш складних.

2. Основна частина

Вправа «Крок за кроком». Вправа для розвитку моторики та координації рухів у дітей. Учасникам пропонується створити серію вправ, які допоможуть дітям з порушеннями розвитку розвивати фізичну активність і навички координації. Наприклад, вони можуть проводити вправи з використанням м'ячів або спеціальних приладів для корекції моторики. Кожен з учасників описує вправи та обговорює їхню ефективність.

Вправа «Пазли розвитку»: Учасники отримують набір карток, на яких зображено різні задачі для розвитку когнітивних та емоційних навичок у дітей з ООП (наприклад, вправи для розвитку пам'яті, уваги, логічного мислення). Завдання – сформувати з карток план корекційних занять для дітей і презентувати його іншим учасникам.

Вправа «Театр емоцій». Учасники розігрують сценки, де дітям з порушеннями розвитку потрібно правильно реагувати на різні емоційні ситуації. Наприклад, уявити, що дитина з аутизмом або з іншими порушеннями розвитку переживає емоційний стрес. Після цього вони обговорюють, які методи корекції можна застосувати, щоб дитина змогла адаптуватися до ситуації.

3. Рефлексія та підсумок

В кінці заняття проводиться обговорення, як кожен з учасників може використовувати набуті знання для розробки корекційних програм для дітей з порушеннями розвитку. Тренер підсумовує найефективніші методики і наголошує на важливості комплексного підходу в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Заняття 6

Тема. «Як працювати в команді з педагогами, психологами та іншими фахівцями»

Мета: розвиток навичок командної роботи та ефективної взаємодії соціальних працівників з іншими фахівцями, такими як педагоги, психологи та медичні працівники, щоб забезпечити комплексну допомогу дітям з ООП.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Початок заняття передбачає коротке введення в роль кожного учасника команди, включаючи соціальних працівників, педагогів, психологів та медичних працівників. Учасники діляться своїм досвідом роботи в команді і

визначають, які труднощі виникають під час спільної роботи. Тренер наголошує на важливості чіткої комунікації та взаємної підтримки у такій роботі.

2. Основна частина

Вправа «Командний лабіринт». Учасники розбиваються на групи та отримують завдання – пройти через лабіринт, де кожен має виконувати свою роль для досягнення спільної мети. Наприклад, педагог може відповідати за навчальні завдання, психолог – за емоційну підтримку, а соціальний працівник – за організаційні моменти. Вправа сприяє розвитку командної співпраці і відпрацюванню навичок ефективної взаємодії.

Вправа «Мозковий штурм». У групах обговорюються складні ситуації, що можуть виникнути при роботі з дітьми з ООП. Наприклад, що робити, якщо педагог та психолог мають різні підходи до роботи з конкретною дитиною. Учасники пропонують варіанти рішень і обирають найкраще.

Вправа «Рольові ігри». Учасники розігрують рольові ситуації, де кожен представляє роль одного з фахівців у команді. Завдання – продемонструвати, як соціальний працівник може ефективно взаємодіяти з педагогом або психологом для вирішення конкретної ситуації.

3. Рефлексія та підсумок

Заняття завершується рефлексією. Учасники діляться враженнями від проведених вправ і обговорюють, як вони можуть покращити взаємодію в своїх командах. Тренер підсумовує, наголошуючи на важливості чіткої комунікації і координації між всіма фахівцями в команді для успішної роботи з дітьми з ООП.

Заняття 7

Тема. «Як допомогти дитині включитися в освітнє середовище»

Мета: ознайомлення соціальних працівників з методами і стратегіями адаптації дітей з ООП до нового освітнього середовища. Учасники навчаються створювати індивідуальні плани адаптації для дітей і допомагати їм відчувати себе частиною інклюзивного середовища.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається з обговорення важливості адаптації дитини до нових умов, зокрема в освітньому середовищі. Тренер ставить завдання: зрозуміти, як соціальний працівник може допомогти дитині з ООП адаптуватися до нової ситуації та як важливо підтримувати дитини в процесі адаптації.

2. Основна частина

Вправа «Кроки до адаптації». Учасники працюють в групах, де створюють план адаптації для конкретної дитини. План включає рекомендації щодо соціалізації, організації навчального процесу, фізичного та психологічного комфорту.

Вправа «Перша зустріч». Рольова гра, де один з учасників виступає в ролі дитини з ООП, а інші – педагогів або соціальних працівників. Учасники повинні знайти спосіб допомогти дитині вперше зайти до класу і подолати страх перед новим середовищем.

Вправа «Подорож до школи». Вправа, яка допомагає соціальним працівникам відчувати, як дитина переживає адаптацію до нового середовища. Під час вправи учасники повинні визначити перші етапи адаптації і знайти можливі проблеми, що виникають на кожному етапі.

3. Рефлексія та підсумок

Заняття завершується обговоренням важливості адаптації дітей до інклюзивного середовища. Тренер підсумовує, наголошуючи на тому, як соціальні працівники можуть створити комфортне середовище для дітей, що тільки починають свій шлях в інклюзивному класі.

Заняття 8

Тема. «Як розвинути соціальні навички у дітей з ООП»

Мета: ознайомлення соціальних працівників з методами розвитку соціальних та комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Соціальні працівники повинні навчитися використовувати різні вправи та стратегії, які сприяють розвитку вміння співпрацювати, будувати взаємини з іншими дітьми, формувати навички спілкування в різних ситуаціях.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття починається з роз'яснення важливості соціальних навичок у дітей з ООП та їх впливу на загальну адаптацію дитини в суспільстві. Тренер пропонує соціальним працівникам поділитися своїм досвідом роботи з дітьми, що мають труднощі в соціалізації, і зазначити, які труднощі виникають під час розвитку цих навичок. Після короткого вступу, тренер пояснює, як правильне використання соціальних вправ може допомогти дитині відчувати себе більш впевнено в колективі.

2. Основна частина

Вправа «Гра в ролі». Учасники розділяються на пари. Одному дається роль дитини з ООП, а іншому – роль соціального працівника чи іншої дитини. Мета вправи – допомогти дитині з ООП навчитися розпізнавати соціальні сигнали (наприклад, мову тіла, інтонацію) та правильно реагувати на них. Соціальний працівник або інший учасник повинен надавати підтримку в процесі цієї взаємодії. Вправа допомагає покращити навички комунікації та адаптації до різних соціальних ситуацій.

Вправа «Спільна мета». Вправа, яка допомагає дітям з ООП розвивати навички командної роботи. Учасники тренінгу повинні разом з дітьми створити спільний проект чи завдання, виконуючи його спільно, наприклад, малюючи картину чи будуючи конструкцію з кубиків. Мета вправи – навчити дітей співпрацювати, слухати один одного і діяти разом для досягнення спільної мети. Після завершення вправи учасники обговорюють, які стратегії можна використовувати для покращення взаємодії дітей у реальних ситуаціях.

Вправа «Емоційна лінія». Вправа на розвиток емпатії та здатності співпереживати іншим. Учасники отримують картки з різними емоціями (радість, сум, злість, здивування) та повинні показати їх за допомогою міміки та жестів. Інші учасники повинні вгадати емоцію. Після цього обговорюються методи навчання дітей виражати свої емоції через мову тіла та співпереживання.

3. Рефлексія та підсумок

Наприкінці заняття тренер організовує обговорення виконаних вправ. Учасники діляться враженнями та обговорюють, як кожна з вправ може бути адаптована для роботи з дітьми з ООП. Тренер підсумовує, наголошуючи на важливості розвитку соціальних навичок, адже вони є ключовими для подальшої адаптації та інтеграції дітей у суспільство.

Заняття 9

Тема. «Як допомогти дітям з ООП адаптуватися і бути в безпеці?»

Мета: навчити соціальних працівників розпізнавати ситуації, які можуть бути потенційно небезпечними для дітей з ООП, зокрема у школах, і розробляти стратегії для забезпечення їх безпеки. Також розглядаються методи подолання булінгу та дискримінації, які можуть виникати в навчальних закладах.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається з огляду на загрози безпеці дітей з ООП, що можуть виникнути в школах або інших інклюзивних освітніх середовищах. Тренер просить учасників поділитися випадками з практики, коли діти стикалися з булінгом чи іншими формами дискримінації, і як вони допомогли в таких ситуаціях. Вступна частина завершується коротким оглядом основних аспектів, на які необхідно звертати увагу для забезпечення безпеки дітей.

2. Основна частина

Вправа «Аналіз ситуацій». Учасникам пропонують ситуації з реального життя (записані на картках), які можуть виникнути в навчальному середовищі, пов'язані з булінгом чи дискримінацією. Наприклад, ситуація, коли дитина з ООП стає жертвою насмішок через її відмінності. Учасники повинні обговорити, як би вони діяли в цих ситуаціях, щоб забезпечити безпеку дитини та створити захищене середовище. Після цього тренер дає зворотний зв'язок і пропонує додаткові стратегії реагування.

Вправа «Безпечний простір». Вправа на створення умов для безпечного спілкування та адаптації дитини з ООП. Учасники тренінгу обговорюють, які фізичні та психологічні умови повинні бути створені для того, щоб дитина почувала себе в безпеці в класі та школі. Обговорюються методи впровадження таких умов, як відповідний простір для навчання та соціалізації, що не дозволяє дитині відчувати загрозу чи страх.

Вправа «Зупинити булінг». Рольова гра, де учасники практикують, як реагувати на ситуацію булінгу. Один з учасників виконує роль дитини з ООП, яка зазнає булінгу, інший – вчителя або соціального працівника, який має втрутитись. Мета вправи – навчитися активно та безпосередньо втручатися в

ситуації булінгу, що є особливо важливим для забезпечення безпеки дітей у навчальних закладах.

3. Рефлексія та підсумок

Наприкінці заняття учасники обговорюють, які з методів, розглянутих під час тренінгу, вони вважають найбільш ефективними в боротьбі з булінгом і дискримінацією. Тренер підсумовує основні стратегії, які можна застосовувати для забезпечення безпеки дітей з ООП, та наголошує на важливості створення інклюзивного і підтримуючого середовища.

Заняття 10

Тема. «Як стати підтримкою для родини в інклюзивному процесі»

Мета: навчити соціальних працівників підтримувати родини дітей з ООП під час процесу інклюзії. Важливо надати батькам знання і ресурси для кращого розуміння потреб дитини та сприяти ефективному впровадженню інклюзивного підходу в сімейному середовищі.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається з короткої бесіди про роль соціального працівника в підтримці родин дітей з ООП, особливо під час адаптації до інклюзивного середовища. Тренер запитує учасників про їхній досвід взаємодії з батьками дітей, що мають особливі потреби, та з'ясовує, які труднощі виникають у цих стосунках. Після цього тренер вводить поняття «сімейна підтримка» та її значення в процесі інклюзії.

2. Основна частина:

Вправа «Родина як партнер». Учасники тренінгу працюють у групах та обговорюють, як соціальний працівник може стати надійним партнером для батьків. Вони створюють план підтримки для конкретної родини, що включає розуміння потреб дитини, надання емоційної підтримки батькам, а також допомогу в адаптації дитини до нового середовища.

Вправа «Інклюзивний підхід вдома»: Учасники проводять вправу, де повинні запропонувати стратегії для підтримки дитини з ООП в домашніх умовах, щоб вона могла максимально ефективно інтегруватися в інклюзивне середовище. Розглядаються такі питання, як створення адаптованого середовища вдома, робота з батьками над покращенням соціальних навичок.

Вправа «Почути і підтримати»

Рольова гра, де учасники моделюють діалог між батьками дитини з особливими освітніми потребами та представником освітнього закладу (вчителем, асистентом учителя або адміністрацією). Один учасник виконує роль матері або батька дитини з ООП, який прийшов на зустріч з педагогом для обговорення труднощів адаптації дитини в навчальному середовищі. Інший – вчитель, який має вислухати, проявити емпатію та знайти шляхи співпраці. Інші учасники спостерігають, а потім аналізують, які комунікативні підходи були ефективними. Мета вправи – навчитися слухати, підтримувати і будувати партнерські відносини з батьками дітей з ООП. Сприяти формуванню довіри між родиною та школою як ключового чинника успішної інклюзії.

3. Рефлексія та підсумок

Учасники обговорюють, які слова підтримки та дії з боку педагога були найбільш дієвими, які емоції відчував кожен у своїй ролі, що можна зробити для зміцнення співпраці з родинами у реальному освітньому процесі. Тренер підкреслює важливість активного слухання, емпатії та спільного пошуку рішень у роботі з родинами дітей з ООП. Наголошується, що підтримка родини – це не лише участь у навчальному процесі, а й створення простору, де батьки відчувають себе партнерами, а не сторонніми спостерігачами.